

A SZOCIÁLPOLITIKA DOLGA

A GYEREKEK, A GYEREKES CSALÁDOK HELYZETE AZ ELMÚLT TÍZ ÉVBEN FERGE ZSUZSA SZEMÜVEGÉN KERESZTÜL

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2025.3.159>

BEVEZETÉS

„Valamennyi kutatásomban, elméleti és gyakorlati munkámban az egyenlőtlenségek elvont fogalma mögött a szegénység égető és mindennapi kérdése is ott volt. Hol mellékszál volt, hol a kutatás fő témája, hol a szociálpolitika tanulmányozásának alapkérdése. Az utóbbi években a hangsúly a gyermekek – és persze családjaik, ha családban élnek – szegénységére került. Nagyjából 2005 óta főként ezzel foglalkozom. Nem csak azért, mert kormányzati felkérés volt. Hanem azért, mert valóban ezt tartom az ország sorskérdésének: mi lesz itt 20–30 év múlva, ha a gyerekek sorsa a maihoz hasonlóan születésükkor megpecsételődik? Hová lesz a muzsika?” (Ferge 2008).

A következőkben a Ferge Zsuzsa vezetésével elkészített Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program céljai és szempontjai mentén tekintjük át a gyermekek és a gyermekes családok helyzetének elmúlt tíz évben történt változásait.

Áttekintésünket – mint a hivatkozott programot is – a szociálpolitikának az a Ferge Zsuzsa által vallott meghatározása vezeti, amely szerint a szociálpolitika feladata többek között a társadalom minőségének javítása, elegendő forrás biztosítása a társadalmi és jövedelmi egyenlőtlenségek mérséklésére, a kirekesztés és a szegregáció visszaszorítása, legalább a minimális szintű jövedelmek és szükségletek biztosítása a tisztességes, egészséges élethez, a „szegénység, első renden a gyermekszegénység és kirekesztődés újratermelődési ciklusának” (Ferge 2017:41) megszakítása, valamint az, hogy a minimális szintek emelésével korrigálja, enyhítse a piaci egyenlőtlenségek kárait, különösen az oktatásban és az egészségügyben.

Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program néven indult eredetileg az a szegénység elleni program, melyet 2005 őszén hirdetett meg a kormányzat. A Magyar Tudományos Akadémián belül ezt követően kezdődött meg a munka egy új szervezeti egység, a Gyermekszegénység Elleni Programiroda létrehozásával (MTA GYEP), Ferge Zsuzsa vezetésével.

A program céljai a szegénység kiterjedésének és mélységének csökkentése, továbbá újratermelődéssének megelőzése voltak; legfontosabb eszközként a komplex beavatkozást jelölte meg, amely egyúttal a program sajátosságát is jelentette. Ezek a célkitűzések és alapelvek határozták meg az Országgyűlés által 2007. május 31-én elfogadott és ma is hatályos 47/2007. (V.31.) országgyűlési határozatot a „Legyen jobb a gyermekek-

¹ Bass László, egyetemi adjunktus (ELTE, ORZSE), a Gyerekesély Közhasznú Egyesület elnökségi tagja.

² Darvas Ágnes, egyetemi docens (ORZSE), a Gyerekesély Közhasznú Egyesület elnökségi tagja.

³ Farkas Zsombor, egyetemi adjunktus (ELTE), a Gyerekesély Közhasznú Egyesület elnökségi tagja.

nek!” Nemzeti Stratégiáról.⁴

A program és a stratégia a következő területeket célozta: családok anyagi helyzetének javítása, szülők foglalkoztatásának bővítése, jobb és biztonságosabb lakhatás, egyenlőbb oktatási esélyek, korai képességfejlesztés, szegregációmentes oktatás, elérhető és minőségi személyes szolgáltatások és szakellátások, egészségesebb gyerekkor. Ezek mellett az úgynevezett vertikális beavatkozási területek mellett, horizontális prioritások érvényesítését – a roma kisebbség helyzetének érzékelhető javítását, szegregáltságuk, kirekesztettségük enyhítését; a fogyatékossgal élő gyerekek és családjuk helyzetének javítását; a területi-települési egyenlőtlenségek csökkentését; a „nagy” rendszerek (pl. iskola, egészségügy) javítását – tűzte ki célul a program. A forráselosztásnál a méltányosság, a fokozatosság (fokozatos univerzalizmus), a területi, illetve a csoportos célzás, a hatásosság és a hatékonyság jelentek meg kiemelt alapelvekként.

A program, illetve a stratégia részeként valósult meg az első kistérségi megvalósítási kísérlet (MTA GYEP – Szécsényi kistérség, 2005–2011, a Norvég Alap finanszírozásával, lásd erről: Bass 2012), valamint indultak el elsőként öt kistérségben (bátonyterenyi, hevesi, baktalórántházai és sásdi), majd folyamatosan kiterjesztve a kistérségi (jelenleg járási) gyerekesélyprogramok (Ferge–Darvas 2013) (uniós finanszírozásban).

2011-ben a Gyerekesélyprogramban részt vevő kistérségekben – bátonyterenyi, hevesi, baktalórántházai és sásdi – készítettünk helyzetfelmérést. A kérdőíves adatfelvétel az öt kistérség településein élő, gyermeket nevelő családok 30%-os reprezentatív mintáján történt meg. A kutatás során 1117 háztartásról és az ott élő 1982 gyerekről gyűjtöttünk adatokat. A kutatás kérdőíveiben a háztartások demográfiai jellegzetességeiről, anyagi és lakáshelyzetéről, a szülők foglalkoztatottságáról tettünk fel kérdéseket, emellett a háztartásokban nevelkedő gyerekek óvodai-iskolai helyzetéről, szükségleteiről informálódtunk. A 14 évvel ezelőtti kutatás eredményeiről elsőként egy civil jelentésben számoltunk be (Ferge–Darvas 2012).

A Gyerekesélyprogramok 2011 után is folytatódtak, az uniós forrásból finanszírozott munkát pályázati keretek között a Máltai Szeretetszolgálat koordinálta. 2023-ban az integrált térségi gyerekprogramok lezárása előtt ugyanebben az öt járásban utánkövető kérdőíves adatfelvétel készült. A 2023-as kutatás során 1226 háztartást kerestek fel a kérdezőbiztosok. Róluk, illetve az ott élő 2269 gyerekről gyűjtöttünk adatokat a 2011-es kérdőívek témaköreit megismételve. A 2023-as adatfelvételből nem születtek publikált elemzések, az ezekből származó eredményeket itt közöljük először.

A kistérségi programok mellett a Stratégia átfogó társadalmpolitikai célokat is meghatározott: „A gyermekszegénység csökkentéséhez átfogó, minden ágazatra kiterjedő intézkedésekre van szükség. A Nemzeti Stratégia nem egyes kiemelt részterületek fejlődését segíti elő, hanem mindazt, ami a gyermekek mindenek felett való érdekét szolgálja. Ehhez a már létező, és a még eztán induló programokat össze kell hangolni településeken belül is, a kistérségeken belül is, az ország szintjén is. Mindezen szinteken, valamint az egyes részterületeken (különösen foglalkoztatás, bérpolitika, oktatás, lakásügy, egészségügy, szociális és gyermekjóléti, gyermekvédelmi szolgáltatások) egymással összhangban álló, egymásra épülő intézkedéseknek kell születniük” (Legyen jobb... 2007).

⁴ A programiroda 2005. november és 2011. szeptember között működött. Az országgyűlési határozat jelenleg a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiában szerepel, mint annak egyik kapcsolódó stratégiai dokumentuma.

A Nemzeti Stratégia megvalósítása és annak nyomonkövetése azonban nem vált politikai prioritássá, sőt, „2011. szeptember 15-én a Ferge Zsuzsa vezetésével hat éven keresztül működő MTA Gyerekszegénység Elleni Programiroda megszűnt. [...] a megszűnés nem az Iroda saját döntése volt. A Programiroda alapvető működési feltételeinek ellehetetlenítése után nem volt mód a szakmai munka folytatására. »Az MTA Gyerekszegénység Elleni Program Irodája tudományos és gyakorlati munkája ellehetetlenült, eddigi eredményei veszendőbe mennek« (Ferge Zsuzsa)”.⁵

A következőkben egyrészt a Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program (Ferge et al. 2006) beavatkozási területeire, illetve a gyerekekre, a gyerekes családokra fókuszálunk, ezen belül pedig – ahol vannak adataink – a vizsgált leszakadó térségekben élő gyerekes háztartások⁶ és a városi szegregátumokban élők⁷ helyzetének főbb jellemzőit külön is vizsgáljuk. A kiemelt területek számbavétele előtt azonban szükséges legalább röviden szólni a szociális biztonságról és az egyenlőtlenségekről is.

RÖVIDEN A SZOCIÁLIS BIZTONSÁGRÓL, A JOGOKRÓL ÉS A MÉLTÓSÁGRÓL

„A javak és esélyek igazságosabb elosztása, illetve újraelosztása nyilván szükséges, de nem elégséges feltétel. Az embereknek nemcsak egyenlőbb létfeltételekre van igényük, hanem annak elismerésre is, hogy mindenkit egyenlő tisztelet illet, hogy senki emberi méltósága nem sérthető” (Ferge 2005:72).

Az Alkotmánybíróság egy rendszerváltáskori, 1990. áprilisi határozata szerint „az emberi méltóság alapján nem eshet csorba, azonos tisztelettel és körütekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni.”⁸ Az emberi méltósághoz, az emberhez méltó megélhetéshez szorosan kapcsolódik a szociális biztonsághoz való jog, amelyet a 2011-ig hatályban lévő Alkotmány is rögzített.⁹ A szociális biztonsághoz való jog pedig – az Alkotmánybíróság értelmezésében – „azt a követelményt támasztja az állammal szemben, hogy a szociális ellátások összessége által biztosítsa a megélhetési minimumot”.¹⁰ A 2011-es Alaptörvény, csökkentve az állami felelősséget, a korábbinál megengedőbbben fogalmaz: az állam „már csak arra törekszik, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson” (Téglási 2011).

Ehhez az irányhoz illeszkedően a szociális védelemre fordított kiadások egy évtized alatt jelentősen csökkentek, 2011-ben a GDP 24%-át, 2022-ben már csak 17%-át költöttük erre a célra, miközben az EU-27 átlaga 28% volt, és ugyanennyi volt 2011-ben is (1. ábra). Az utolsó adatévben (2022) ezen a téren mindössze öt uniós országot előztünk meg (Litvánia, Románia, Észtország, Málta, Írország), és nagyon messze álltunk attól a tizenegy tagállamtól, amelyek a GDP-jük 25–33%-át költötték szociális védelemre. A szociális védelmi ki-

5 Közlemény az MTA Gyerekszegénység Elleni Programiroda honlapján. <http://www.gyerekesely.hu/index.php>

6 Öt leghátrányosabb helyzetű (LHH) járás: a tanulmányban a fent leírt két adatfelvétel eredményeire hivatkozunk így. A baktalórántházai, a hevesi, a bátonyterenyei, a kisteleki és a hegyháti kistérségben élő, 0–17 éves gyereket nevelő családok reprezentatív mintáján készült felvételeket 2011-ben az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2023-ban pedig a Magyar Máltai Szeretetszolgálat koordinálta.

7 2024 nyarán a Gyerekesély Közhasznú Egyesület az ELTE TáTK szociális munkás hallgatóinak közreműködésével három városi szegregátumban (Érd, Sátorajáújhely és Eger területén) élő háztartások körében végzett nem reprezentatív, kismintás adatfelvételt. Az érdi szegregátumban 41, a sátorajáújhelyiben 60, az egriben 53 háztartást kérdeztünk meg, ez mindhárom helyszínen közel teljeskörű felvételt jelent a szegregátumokban.

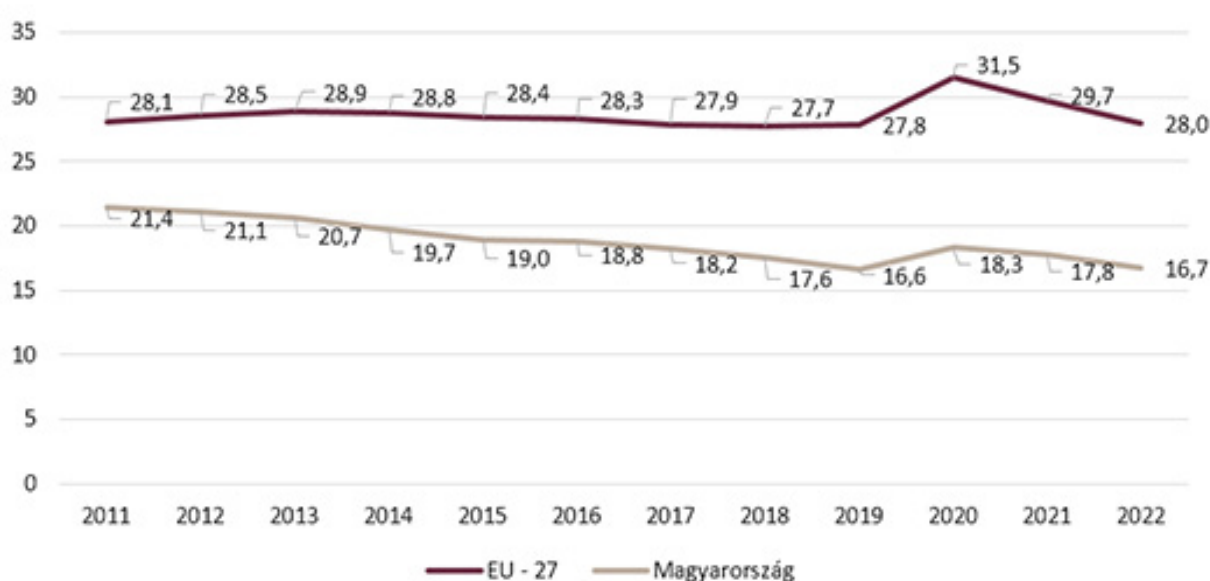
8 9/1990. (IV. 25.) AB határozat.

9 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya, 70/E §.

10 42/2000. (XI. 8.) AB határozat.

adások egy főre jutó összege nálunk kevesebb, mint harmada, a vásárlóerőparitást tekintve kevesebb, mint fele az EU-27 átlagának.¹¹ A segélyezés, amellett, hogy a „társadalmi biztonsági rendszer egyik eszköze”, azt is jelzi, hogy a hatalom „tiszteletben tartja-e az emberi jogokat, a legvédtelenebb csoportok emberi méltóságát, milyen jogokkal, ha egyáltalán, ruházza fel őket” (Tausz 2017:310). Bár az elmúlt évtized tendenciái alapján a segélyezés szűkülése részben magyarázható a növekvő foglalkoztatással, de szűkmarkúsága és megalázó eljárásrendjei már kevésbé. A segélyek alacsony színvonala, értékromlásuk és jogosultsági szabályaik egyszerre tükrözik a kormány „workfare” politikáját és szegényellenességét, illetve azt, hogy az állam nem tekinti kötelességének, feladatának a minimális szociális biztonság, az emberhez méltó megélhetés biztosítását az állampolgárai számára.

1. ábra. Szociális védelmi kiadások a GDP %-ában, EU-27, Magyarország, 2011–2022

Forrás: Eurostat ESSPROS

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00098/default/table?lang=en&category=t_spr

A szociális biztonsággal, az ahhoz kapcsolódó jogokkal és a méltóság kérdésével általában sem állunk jó, de az ország leszakadó térségeiben, az elszigetelt, szegregálódó falvakban, a társadalmi és térbeli kirekesztettség által súlyosan érintett szegény- és cigánytelepeken nyoma sincs a szociális biztonságnak, nem érvényesülnek az alapvető jogok, és hiányoznak az emberhez méltó élet legalapvetőbb feltételei is. Százereknek ez jelenti a mindennapi valóságot, és azt is, hogy nincs esélyük jobb sorsot választani maguknak és gyerekeiknek. Pedig, ahogy Ferge Zsuzsa írta, „a szociális biztonság a civilizált együttélés fontos összetevője. Megépítéséhez működő demokrácia, erős szociális jogok és erős civil társadalom szükségeltetik. [...] A jogok gyengülése és a szándékkal diszkriminatív ellátások aláássák a szociálpolitika társadalmat integráló, a társadalmi szétesést gátló lehetőségeit is” (Ferge 2000:56).

¹¹ Az összes szociális védelmi kiadás egy főre vetített összege Magyarországon 4292 euró, az EU-27 átlaga 8206 euró volt 2022-ben. Vásárlóerőparitáson (PPS) számolva Magyarországon 4744 euró, az EU-27 átlaga 10066 euró volt 2022-ben. Forrás: Eurostat ESSPROS https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00099/default/table?lang=en&category=t_spr
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00100/default/table?lang=en&category=t_spr

AZ EGYENLŐTLENSÉGEK NÉHÁNY ASPEKTUSA

„A magyar társadalom legégetőbb problémájának az egyenlőtlenségek minden területet átfogó, partalan, messze nem eléggé felismert, és eddig nem kezelt növekedését látom [...] Állításom az, hogy a magyar egyenlőtlenségek mértéke olyan nagy, hogy sokakat társadalmi okok miatt túl korán megfoszt az élettől, és sokak számára lehetetlenné teszi, hogy valóban szabadok legyenek” (Ferge 2005:7–8).

Az egyenlőtlenségek alakulását alapvetően fizikai és társadalmi tényezők alakítják. A fizikai életesélyeket a különböző társadalmi hierarchiák, a lakóhely, a munka jellege és még számos egyéb dimenzió határozza meg. A társadalmi tényezők *„magukban foglalják azt, hogy eleve, amikortól beleszülettünk egy családba (vagy még család sincs), egyenlőtlenek az esélyeink mindenre (lakásra és iskoláztatásra, jó munkára és »jó« kapcsolatokra). Egyenlőtlen az esélyünk az anyagi, a társadalmi, a szimbolikus tőkékhez való hozzájutáshoz, ahhoz, hogy képesek legyünk jogaink érvényesítésére. Ezért egyenlőtlen eséllyel, egyenlőtlen lehetőségekkel, szinte kiszámíthatóan egyenlőtlen kimenetellel választunk sorsot önmagunknak és gyermekeinknek”* (Ferge 1989:74). A társadalmi életesélyek tulajdonképpen arról szólnak, hogy van-e egyenlő jogunk az élethez és a szabadsághoz. És arról is, hogy többé-kevésbé pontosan megjósolható a gyerekek sorsa, jövője; a szegény családokban, leszakadó falvakban, cigánytelepeken születő gyerekeknek – az induló életesélyek egyenlőtlenségei miatt – nagy valószínűséggel nem lesz sokkal jobb, hosszabb, egészségesebb életük, mint a szüleiknek. Az egyenlőtlenségek újratermelődnek, az egyenlőtlenségek – ahogy Ferge Zsuzsa fogalmazott – ellenállóak (Ferge 2005).

A társadalmi egyenlőtlenségek tetten érhetők a munkaerőpiaci részvételben, az oktatásban, az iskolai végzettségben, a lakhatásban, az egészségi állapotban, a gyerekek életesélyeinek alakulásában és még sok minden másban. A tartósan rossz élethelyzetek kimeneteként a szegények, a leszakadó falvakban élők, a romák jóval rövidebb életre számíthatnak, mint mások. Az ország legszegényebb településeinek a várható élettartam négy-hét évvel rövidebb, mint a leggazdagabb településeken (Bíró et al. 2021), a hátrányos helyzetű régiókban élők az országos átlagnál mintegy három-négy évvel rövidebb életre számíthatnak;¹² a roma emberek hét-tíz évvel korábban halnak meg, mint a nem romák (FRA 2022).

Az egyenlőtlenségek egyik meghatározó dimenziója a jövedelem. A jövedelmi egyenlőtlenségek a 2000-es évek végén, a 2010-es évek elején nőttek (Tóth 2013:23), nagyjából 2013 óta – legalábbis a két gyakran használt mutatót (Gini-együttható, S80/S20 ráta) tekintve – leginkább stagnálnak, illetve kismértékben ingadoznak.¹³ Ezek alapján az Európa Unió mezőnyében nem állunk rosszul, a jövedelemeloszlás egyenlőtlenségét jelző Gini-együttható 2023-as értéke (29,0) például valamivel kedvezőbb az EU-27 átlagánál (29,6).¹⁴ Ferge Zsuzsa ugyanakkor azt írta 2005-ben, hogy azok az állítások, amelyek szerint Magyarország relatíve egalitáriánus, tévesek: *„Magyarország sokkal közelebb van a szegény, de egyenlőtlen országokhoz [...]. Olykor a statisztikák mondanak ellent egymásnak, olykor meg a tapasztalataink mondanak ellent a statisztikáknak”* (Ferge 2005:18). A legalsó és a legfelső jövedelmi tizedbe tartozók egy főre jutó nettó jövedelme között 2010-ben és 2020-ban is hétszeres volt a különbség.¹⁵ A legalsó jövedelmi tizedre 2014-ben az összes jövedelem 3,4%-a, 2023-ban már csak 2,8%-a jutott; a legmagasabb jövedelemmel rendelkező tizedik decilis

¹² KSH STADAT https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0039.html

¹³ KSH STADAT https://www.ksh.hu/stadat_files/ele/hu/ele0009.html

¹⁴ Eurostat https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_di12/default/table?lang=en&category=livcon.ilc.ilc_ie.ilc_iei

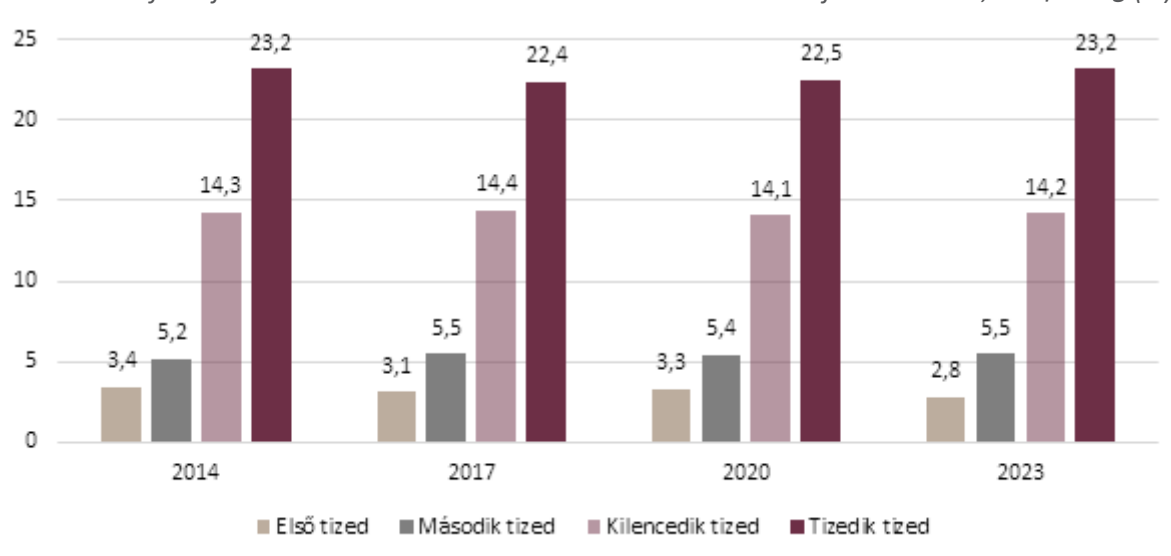
¹⁵ KSH STADAT https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jov0055.html

KSH STADAT https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jov0005.html

részesedése nem változott tíz év alatt (23%) (2. ábra).

2. ábra.

Az alsó és a felső jövedelmi tizedek részesedése a nemzeti ekvivalens jövedelemből, 2014–2023 (%)

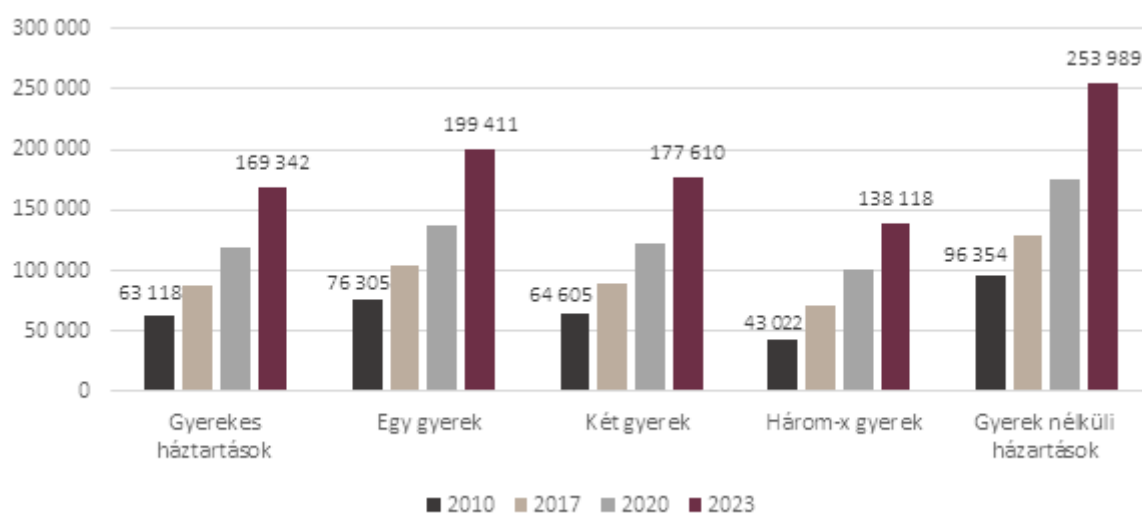

Forrás: Eurostat

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_dio1/default/table?lang=en&category=livcon.ilc.ilc_ip.ilc_di

A több mint egy évtizede hirdetett „családbarát” politikák ellenére a gyereket nevelő háztartásokban az egy főre jutó havi nettó jövedelem 2023-ban 50%-kal (85 ezer forinttal) maradt el a gyerek nélküli háztartásokban élők jövedelmétől; a három vagy több gyereket nevelő háztartások esetében ennél is jelentősebb volt a különbség (84%, 116 ezer Ft). A gyerek nélküli háztartásokban az egy főre jutó nettó jövedelem 2010 és 2023 között 163%-kal, a gyerekes háztartásokban 168%-kal emelkedett, vagyis a jövedelmek közötti különbség szinte alig csökkent (3. ábra).

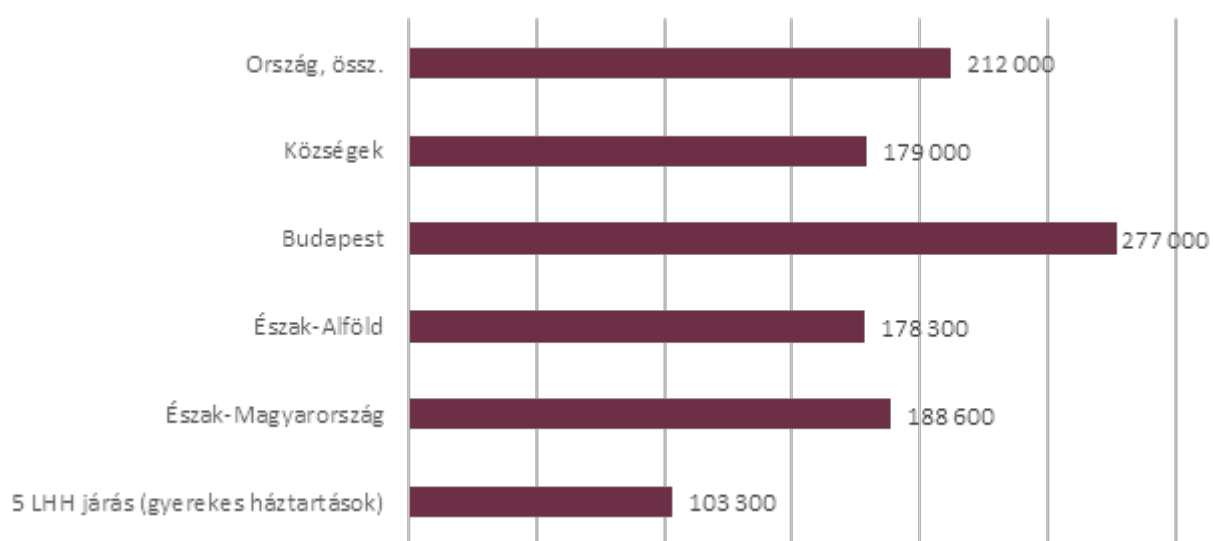
3. ábra. Az egy főre jutó havi nettó jövedelem a gyereket nevelő és a gyerek nélküli háztartásokban, 2010–2023 (Ft)

Forrás: KSH STADAT alapján. https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jov0015.html

A társadalmi-jövedelmi és a területi egyenlőtlenségek Magyarországon (is) szorosan összefonódnak egymással. A különböző társadalmi-gazdasági problémák, mások mellett a szegénység, az alacsony jövedelem, a magas munkanélküliségi és segélyezési arány, a rossz minőségű lakás és iskola, a lakóhelyi szegregáció – ki egészülve a gyenge vagy hiányzó szolgáltatásokkal és infrastruktúrával – jórészt az ország hátrányos helyzetű térségeiben, leszakadó kistépülésein koncentrálódnak. Maradva a jövedelmeknél: az Észak-Alföld régióban és a községekben élők egy főre jutó havi nettó jövedelme 2023-ban egyaránt közel 20%-kal (több mint 30 ezer forinttal) volt alacsonyabb az országos átlagnál (212 ezer Ft). Az öt hátrányos helyzetű járásban élő gyerekes háztartásokban 103 ezer forint volt az egy főre jutó havi nettó jövedelem 2023-ban; az összehasonlítás korlátozott, de ez az összeg kevesebb volt, mint az országos átlag fele (4. ábra).

4. ábra. Az egy főre jutó havi nettó jövedelem különböző területi bontásokban és országosan, 2023 (Ft)

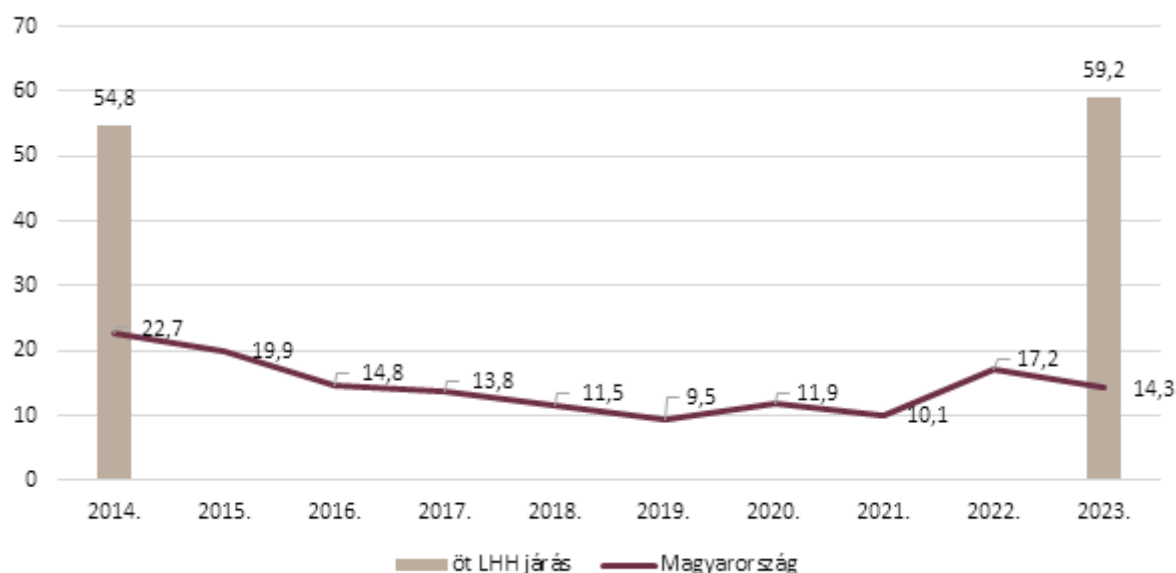
Forrás: KSH STADAT alapján. https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jov0045.html
5 LHH járási adatfelvétel (2023) (kerekített értékek).

„A fő probléma [...] az, amire az egyenlőtlenségek közelebbi vizsgálata hívja fel a figyelmet, hogy nem elég a szegénységgel foglalkozni. A társadalmi egyenlőtlenségek növekedése önmagában is ható, társadalom-romboló tényező. Rontja a fizikai életesélyeket, bomlasztja a társadalmi kapcsolatokat, elősegíti a területi és intézményei szegregációt, gyengíti a politikai demokrácia alapjait” (Ferge 2005:44)

JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉG¹⁶

„A szegénységi ciklus megszakításához és a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentéséhez az elkötelezett oktatáspolitikai mellett elkötelezett társadalompolitika is kellene. Magyarországon egy-két ihletett pillanat kivételével ilyen politikák nem voltak” (Ferge 2016:167).

5. ábra. A gyerekszegénység¹⁷ mértékének alakulása Magyarországon és öt hátrányos helyzetű (LHH) járásban, 0–17 évesek, 2014–2023, %

Forrás: KSH STADAT, https://www.ksh.hu/stadat_files/ele/hu/ele0004.html
5 LHH járási adatfelvétel (2014, 2023).

A gyermekszegénység mértéke – ha a relatív jövedelmi szegénység mutatóját nézzük – 2014 után csökkenésnek indult, de ez a tendencia 2019-ben megfordult. A társadalompolitika család- és gyermekbarát intézkedései alapvetően a társadalom jobbmódú rétegei számára nyújtottak lehetőségeket, a szegénységi ciklus nemcsak, hogy nem szakadt meg: az öt leghátrányosabb helyzetű járásban élő családok és gyermekeik helyzete a vizsgált időszakban tovább romlott (5. ábra).

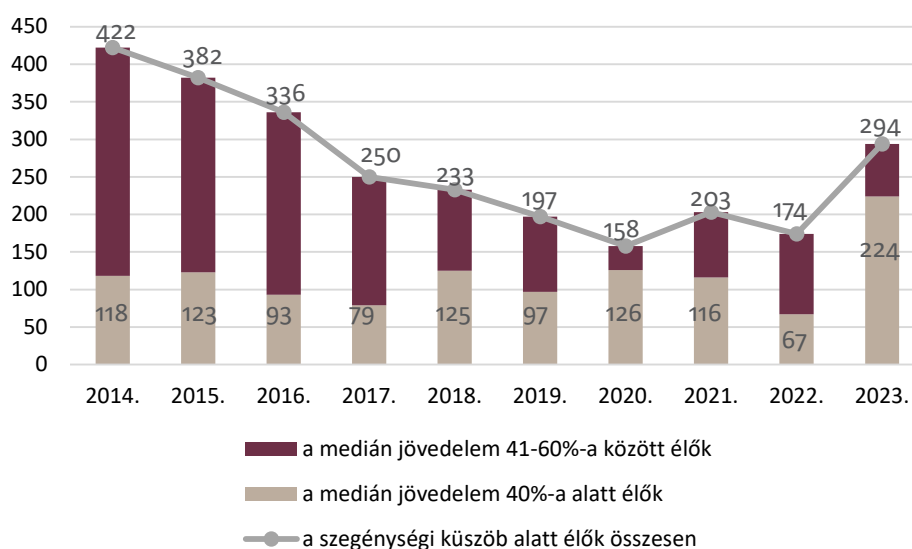
Miközben a gyerekek körében a hazai szegénységi ráták javulásáról beszélhetünk, egy alacsonyabb szegénységi küszöb mentén való vizsgálódás felhívja a figyelmet egy igen kedvezőtlen – bár a teljes vizsgált időszakban ingadozó – tendenciára. A súlyos szegénységben (a medián jövedelem 40%-a alatti szinten) élő 18 éven aluliak száma 2014-ben 118 ezer fő (az összes gyerek 7%-a) 2023-ban már 224 ezer fő (13,1%) volt (6. ábra). Az 5 éven aluliak körében 2014-ben 47 ezren, 2023-ban 76 ezren tartoztak ebbe a jövedelmi csoportba.

2014 és 2024 között az országos javulással szemben a leghátrányosabb helyzetű járásokban nőtt a (mediánjövedelem 60%-a alatt meghatározott) jövedelmi szegénységben élő gyerekek aránya: míg 2014-ben az országos átlag két és félszerese volt itt a szegénységi ráta, 2024-re a különbség négyszeresre nőtt. Még

¹⁶ 2025 tavaszán a TÁRKI és az ELTE kutatói arra hívták fel a figyelmet, hogy a KSH jövedelmi adatai, így többek között a jövedelemeloszlásra, a jövedelmi egyenlőtlenségre és a jövedelmi szegénységre vonatkozó adatainak megbízhatósága – legalább – 2018 óta erősen megkérdőjelezhető. Lásd erről: Tátrai–Gábor 2025, Tátrai et al. 2025.

¹⁷ Jövedelmi szegénység: az ekvivalens jövedelem mediánjának 60%-ánál alacsonyabb jövedelemből élő 0–17 évesek.

6. ábra. Jövedelmi szegénységi arányok kétféle küszöbértékkal (az ekvivalens jövedelem mediánjának 40%-a, illetve 60%-a alatti jövedelem, ezer fő), 0–17 évesek, 2014–2023.

Forrás: Eurostat https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_lio2__custom_17924012/default/table

riasztóbb adatokat kapunk, ha a szegregált telepeken élő családok helyzetét vizsgáljuk: itt 2024-ben 50–80 %-os szegénységi arányokat mértünk.

A 2010-es években tapasztalható gazdasági növekedés sikerei nem „csorogtak le” a legszegényebbekhez, az ő leszakadásuk az elmúlt 10 évben végzetessé vált. Ha a szegénység mélységét mutató szegénységi rés alakulását nézzük, a romlás még szembetűnőbb.¹⁸

„A szociálpolitika céljának megfelelően az újraelosztás egyik célja és egyben elve, hogy csökkentse, de legalább ne növelje a már meglévő – jövedelmi és más típusú – egyenlőtlenségeket” (Ferge 2017:42).

ANYAGI BIZTONSÁG – CSALÁDTÁMOGATÁSOK

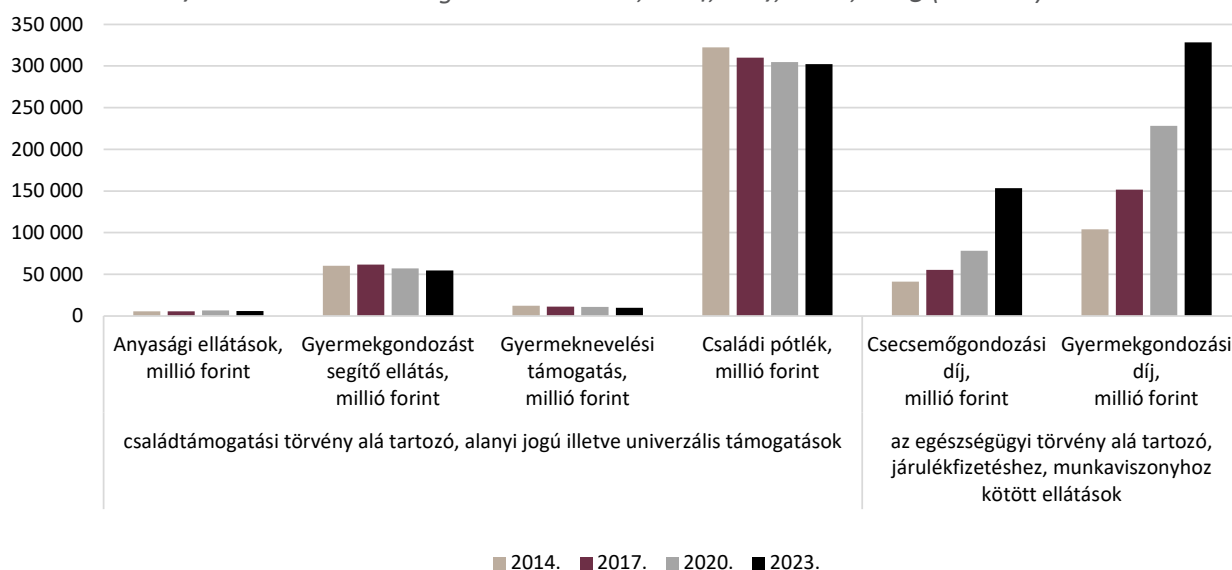
„A közös források megfelelő felhasználása közérdek. A hatásosság szokásos értelmezése a központosított újraelosztás vizsgálatánál az, hogy a közös források mennyire érik el szándékolt célcsoportjaikat. Annál hatásosabb az ellátás, minél szélesebb körét éri el a jogosultaknak, vagy a »rászorultaknak«, akik bizonyos esetekben nem rendelkeznek alanyi, kikövetelhető jogokkal” (Ferge et al. 2006:2).

A 2014 óta eltelt időszakban a szociális és védelmi kiadások, különösen a családtámogatási ellátásokra fordított kiadások GDP-hez viszonyított mértéke jelentősen csökkent.¹⁹ A családtámogatási kiadások az egészségügyi törvényben szabályozott gyed és csed esetében növekedtek jelentős mértékben, a családtámogatási törvényben szereplő – 2008 óta változatlan összegű – univerzális ellátásokra (családi pótlék, gyes, gyet, anyasági támogatás) fordított kiadás a gyereknépesség számának csökkenésével kis mértékben csökkent (7. ábra).

¹⁸ KSH STADAT https://www.ksh.hu/stadat_files/ele/hu/eleooo8.html

¹⁹ KSH STADAT, https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szoooo1.html

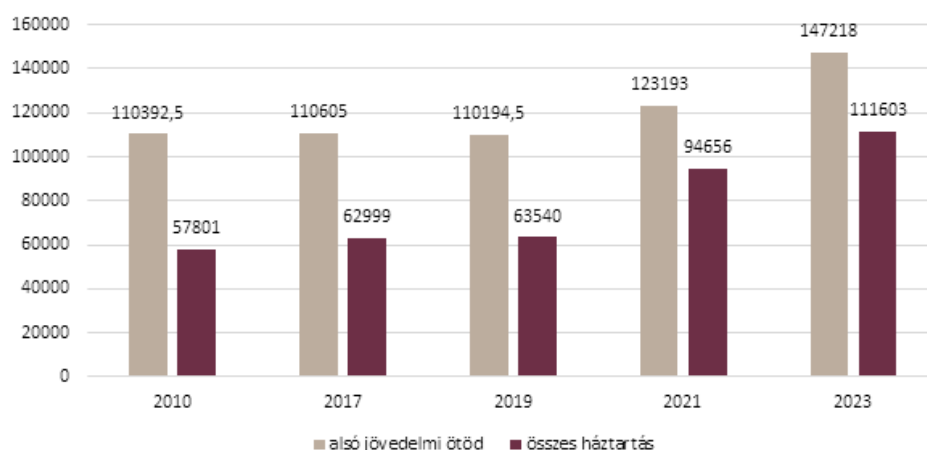
7. ábra. A családtámogatások kiadásai, 2014, 2017, 2020, 2023 (millió Ft)

Forrás: KSH STADAT https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0005.html

Amennyiben a háztartások felől vizsgáljuk a családtámogatások körébe tartozó transferek háztartási jövedelmen belüli alakulását, akkor lényegében ugyanezt látjuk. Az összes háztartást tekintve sem jelentős a nominálértéken számolt családtámogatások növekedése, azok reálértéke pedig összességében jelentősen csökkent. Az alsó jövedelmi ötödben az ellátások egy főre jutó értéke azonban ettől is elmarad. Az összes háztartást tekintve megközelítőleg kétszeresére nőtt a nominálösszeg, a legszegényebb 20% esetében alig 30%-kal haladta meg 2023-ban a 2010-es szintet. Ennek hátterében a két, munkaviszonyhoz kötött és munkajövedelemmel arányos ellátás (csed és gyed) színvonalának emelése áll. A szegény háztartások ehhez kisebb arányban és alacsonyabb ellátási színvonalon férnek hozzá, mint a jobb helyzetű családok. Az alsó jövedelmi ötödben élő családok hátrányát az is növeli, hogy itt jelentősen több gyerek él, mint a jómódú családokban.

8. ábra. Az egy főre jutó – családdal és gyermekkel kapcsolatos – bruttó társadalmi jövedelmek jövedelmi ötödek szerint, 2010–2023 (forint/fő/év)²⁰

Forrás: KSH STADAT, https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhco46.html,
https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jov0054.html

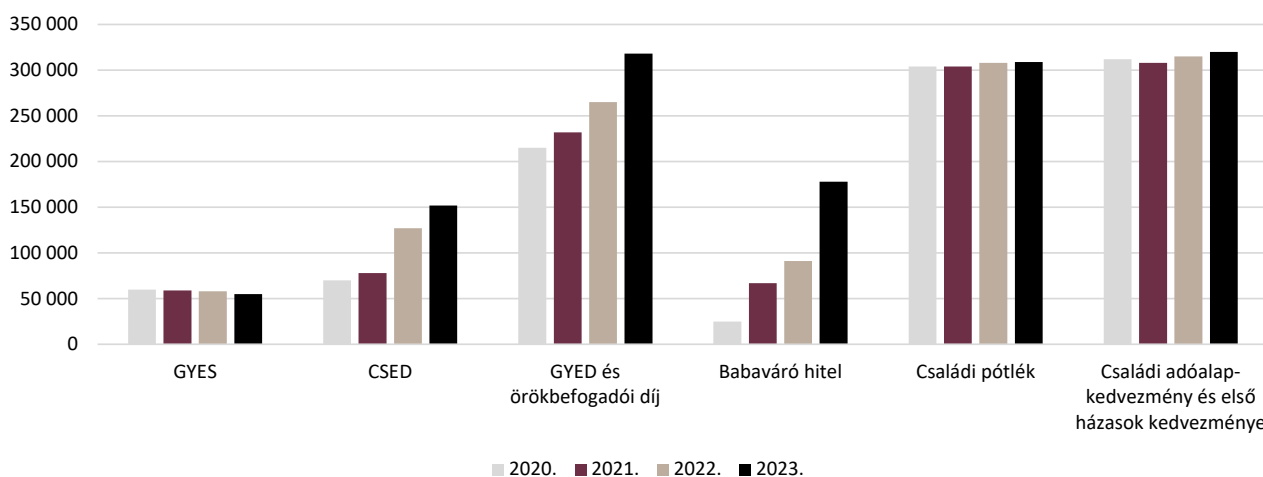
²⁰ A 2021 előtti adatok a KSH adatbázisában jövedelmi tizedekre érhetőek el, az ábra az alsó két jövedelmi tized átlagát mutatja; 2020-ra vonatkozó adat a KSH STADAT-ban nincs.

A családdal és gyerekkel kapcsolatos társadalmi jövedelemben az adókedvezmények nem jelennek meg. A 2011-ben bevezetett családi kedvezmény elvileg mindenki által igénybe vehető, akinek van és megfelelő színvonalú a munkajövedelme. Az szja alá tartozó jövedelemmel nem rendelkezők nem tudják érvényesíteni a kedvezményt, az alacsony jövedelműek pedig csak részlegesen tudják azt igénybe venni. Ezt a problémát kisebb mértékben csökkentette, hogy az szja-n kívül a fizetendő járulékok összegéből is érvényesíthető járulékkedvezmény. Bevezetése óta a kedvezmény színvonala csupán a kétgyerekes családok esetében változott, az egygyerekesek és a három- és többgyerekesek esetében a kedvezmény értéke jelentősen elinflálódott. A kormányzat tervei alapján ennek orvoslására a következő két év során duplájára emelik a jelenleg igénybe vehető összegeket. Ez viszont újabb családok esetében fogja a jövedelemszínvonal miatt azt jelenti, hogy nem tudják majd a teljes kedvezményt igénybe venni. A tendencia változatlan, a kormányzat a munkával rendelkező, jó jövedelmi helyzetű családokat támogatja.

Ugyanez a kormányzati elképzelés, valamit a családokat célzó támogatások pronatalista célzata figyelhető meg az elmúlt években bevezetett újabb támogatási és hitelkonstrukciókban. „*Mindez rávilágít a szelektív pronatalizmus és a szelektív antinatalizmus – történelmileg korántsem egyedülálló – együttjárására*” (Szalma–Takács 2022:54). A szelektív pronatalizmus azokat az intézkedéseket és kapcsolódó diskurzusokat jelöli, „*amelyek implicit módon (vagy nyíltan) kifejezik a hatalom preferenciáját bizonyos társadalmi csoportok reprodukciója felé, mások rovására. Másként fogalmazva, egyértelművé teszik, hogy mely csoportoknak legyen, és melyeknek ne legyen gyermeke, vagy több gyermeke [...]*” (Szikra 2018:229, idézi Szalma–Takács 2022:54).

Kramarics Szandra a „szociálpolitika más eszközökkel” (nemzetközi szakirodalomban *social policy by other means*) csoportba sorolta az elmúlt időszakban a kormányzati kommunikációban családtámogatásként megjelenő formáit (Kramarics 2024). A hagyományos családtámogatásokra és a „más eszközökre” fordított kormányzati kiadások alakulását mutatja a 9. ábra.

9. ábra. Családtámogatásokra fordított állami kiadások alakulása, 2020–2023 (millió Ft)

Forrás: Kramarics Szandra és Szikra Dorottya által szerkesztett ábra. <https://bankmonitor.hu/mediatar/cikk/kutatas-foleg-a-jomoduak-profitálnak-a-csaladtamogatásokból>

Kapitány Balázs kutatása és elemzései²¹ az egyes családtámogatások kisgyermekes családok közötti anyagi egyenlőtlenségekre gyakorolt hatására irányultak. Eredményei alapján a jelenleg elérhető ellátásokat két csoportba sorolta, ezeket mutatja az 1. táblázat.

1. táblázat. Az egyes családtámogatások hatása a kisgyermekes családok közötti anyagi egyenlőtlenségre

Az anyagi egyenlőtlenségeket csökkentő családtámogatás	Az anyagi egyenlőtlenségek szempontjából semleges családtámogatás	Az anyagi egyenlőtlenségeket növelő családtámogatás
1. rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény (rgyk)	6. családi pótlék	7. családi adókedvezmény, családi járulékkedvezmény
2. gyermeknevelési támogatás (gyet)		8. gyed
3. gyermekek otthongondozási díja (gyod)		9. családi otthonteremtési kedvezmény (csok) bármilyen formája
4. emelt családi pótlék		10. csed
5. hatékonyság /gyermekgondozást segítő ellátás (gyes)		11. babaváró kedvezmény
		12. jelzáloghitel-csökkentés
		13. diákhitel-felfüggesztés
		14. lakásfelújítási támogatás
		15. nagycsaládosok autóvásárlási kedvezménye

Forrás: Kapitány Balázs ábrája alapján saját szerkesztés. A sorrend a célzás hatékonyságát/ jellegét jelzi,

1: az anyagi egyenlőtlenségeket leginkább csökkentő, 15. azokat leginkább növelő.

Forrás: <https://telex.hu/komplex/2024/07/11/fidesz-csaladpolitika-csok-babavaro-tamogatas-egyenlotlensegek-kapitany-balazs>

A táblázatban szereplő rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény a gyermekvédelmi törvényben szabályozott segély, mely azoknak a gyerekeknek jár, akiknek családjában az egy főre jutó jövedelem egy meghatározott küszöb²² alatt van. Évente két alkalommal jelent pénzbeni támogatást, ezen túl egyes természetbeni szolgáltatások esetében jelent jogosultságot (iskolai étkeztetés stb.). A szociális vetítési alap²³ 2008 óta változatlan színvonala miatt, az ehhez kapcsolódó segélyre való jogosultságot – bár az évek során a küszöb időszakonként emelkedő százalékban meghaladta a 28500 Ft-ot – egyre több család veszítette el. Ezt mutatják az országos adatok és az általunk vizsgált öt járás adatai is. Országosan 2014-ben 494311 gyerek, 2023-ban már csak 195971 gyerek részesült rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben.²⁴ A vizsgált járások közül négyben hasonló a tendencia, az rgyk-ban részesülők száma felére, harmadára csökkent, kivéve a Hevesi járást, ahol a csökkenés 20%-os volt.²⁵

21 A szakmai anyag jelenleg még nem érhető el, a kutatás eredményeiről és a konkrét elemzés adatairól egy interjúban számolt be Kapitány Balázs, Telex, 2024. 07.11.: 4500 milliárd forint ment el a fideszes családpolitikára. Az eredmény: a gazdagok gazdagabbak lettek. <https://telex.hu/komplex/2024/07/11/fidesz-csaladpolitika-csok-babavaro-tamogatas-egyenlotlensegek-kapitany-balazs>

22 A jogosultsági küszöb, amelyet 2024. júliusban jelentősen emeltek, a háztartásban az egy főre jutó nettó jövedelmet tekintve a szociális vetítési alap összegének 245%-a (69825 Ft). (2023-ban még csak 51300 Ft, a szociális vetítési alap összegének 180%-a volt.)

23 2023 előtt öregségnyugdíj-minimum (az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összege).

24 KSH STADAT, https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0021.html

25 A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyerekek átlagos száma a vizsgált öt járásban (fő). Forrás: KSH Statinfo, https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/QueryServlet?ha=FV1AO1_W

Visszatérve a Kapitány Balázs adatai alapján készített táblázathoz (1. táblázat), ahol a családi adó- és járulékkedvezmény az egyenlőtlenségeket növelő támogatások között szerepel, annak igénybevétele is fontos adat (lenne, amennyiben elérhetőek lennének erre vonatkozó országos adatok). A KSH Népeségtudományi Intézetének kohorszvizsgálata alapján az látható, hogy az általuk vizsgált – jelenleg kisgyermekes – családok közül a legrosszabb anyagi helyzetűek, az alsó ötödbe tartozók 29,7%-a, míg a legjobb helyzetűek 6,4%-a nem tudja igénybe venni ezt a kedvezményt (Szabó et al. 2023).

Összességében a családtámogatási rendszer lényegi átalakítása ment végbe az elmúlt egy-másfél évtizedben. A hagyományosan kedvező szegénységcsökkentő hatással bíró univerzális ellátások szerepe folyamatosan csökken. A gyermeknevelési szabadságok színvonalában soha nem látott színvonalkülönbség jelent meg az előzetesen stabil, jól fizető munkával rendelkezők előnyére, a családi pótlékkal megközelítőleg azonos államháztartási költséget jelentő adó- és járulékkedvezmény a családok egy jelentős része számára nem vagy csak részben elérhető, az újonnan megjelenő „más eszközök” esetében pedig a középosztálytól kezdve felfelé valósul meg az újraelosztás. *„A Fidesz-kormányok az elsők, amelyek regnálása alatt a törvényekben úgy jelenik meg a fordított újraelosztás, a szegényebbek helyett a jobb módúak támogatása, mint politikailag indokolt, sőt erkölcsös cselekedet. Ez a társadalmi igazságosság univerzálisan elfogadott fogalmának cinikus eltorzítása”* (Ferge 2017:399).

LAKÁS, LAKHATÁS

A Gyerekszegénység Elleni Nemzeti Program egyik beavatkozási területe a lakáskörülmények javítása volt, minthogy *„a gyermekszegénység és a lakásszegénység nagyon sok szálon kapcsolódik össze. [...] A szűkös és rossz lakásviszonyok kihatnak az egész család, így a gyerekek mindennapi életére, elmélyítik az esélyek egyenlőtlenségét, megnehezítik a szegénységből való kitörés esélyeit”* (Ferge et al. 2006:103). A megfelelő minőségű lakhatás része a szociális biztonságnak, az emberhez méltó életnek. A lakás, a lakhatás a társadalmi integráció egyik alapvető dimenziója, amely befolyásolja az élet számos területét. Magyarország Alaptörvénye szerint az állam jogi védelmet biztosít az otthon számára, illetve arra törekszik, hogy mindenki számára biztosítsa az emberhez méltó lakhatás feltételeit.²⁶ A lakhatás nálunk azonban nem minősül alapjognak, miközben az Európai Parlament egy 2021-es állásfoglalásában alapvető emberi jogként határozza meg a lakhatáshoz való jogot: *„a megfelelő lakhatáshoz való hozzáférés olyan alapvető jog, amelyet más alapvető jogokhoz és a méltóságteljes élethez való hozzáférés feltételének kell tekinteni”*.²⁷ Magyarországon az állami lakáspolitikát – a családpolitikai intézkedésekkel párhuzamosan – jórészt a magasabb jövedelmű családoknak kedvez; *„a lakhatási célú költségvetési kiadások több mint 90%-a szociálisan nem célzott a 2024-es költségvetési tervek alapján”* (Czirfusz 2024:33). A szociális védelmi kiadások lakhatásra fordított összege a GDP mindössze 0,4%-a volt 2011-ben és 2022-ben is.²⁸

Ezzel együtt a magyarországi népesség, köztük a gyerekes családok, lakáskörülményei az elmúlt évtizedekben összességében javultak. A komfort nélküli lakott lakások aránya 2001 és 2011 között kevesebb, mint felére (9,4%-ról 4,4%-ra), majd a következő tíz évben 2% alá csökkent.²⁹ Húsz év alatt (2001–2022 között) jelentősen visszaesett a vezetékes vízzel (7,8%-ról 1,7%-ra) és a vízőblítéses vécével (13,3%-ról 2,2%-ra) nem

²⁶ Magyarország Alaptörvénye, XXII. cikk, (1) bekezdés.

²⁷ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0020_HU.html

²⁸ KSH STADAT https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0003.html

²⁹ KSH Népszámlálás <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/elozetes-adatok-2/tablazatok/nsz2022-1.2.xls#x>

rendelkező lakások aránya.³⁰ A fürdőszoba nélküli lakott lakások aránya egy évtized alatt (2011–2022 között) közel felére (5%-ról 2,7%-ra) csökkent; a jövedelmi szegények körében ennél is nagyobb mértékű volt a javulás, de 2020-ban lakásaiknak még 8%-ában nem volt fürdőszoba.³¹ Az öt hátrányos helyzetű (LHH) járásban készült, a gyerekes háztartásokat reprezentáló adatfelvételek szerint tíz év alatt (2014–2023 között) ezekben a leszakadó térségekben is javultak a lakáskörülmények. Ugyanakkor – bár az összehasonlítás korlátozott – az országos átlagnál így is jóval kedvezőtlenebb az ott élők lakáshelyzete (2. táblázat). A három városi szegregátumban a háztartások 80–83%-a lakik (működő) fürdőszoba és vízöblítéses vécé, 10–16%-a vezetékes víz nélküli lakásban (40–60 háztartás adatai alapján).

2. táblázat. A lakásfelszereltség hiányainak alakulása az ország lakott lakásaiban (2011, 2022) és az 5 LHH járásban (2014, 2023) (%)

Lakásfelszereltség hiányai	Ország (lakott lakások)		5 LHH járás (gyerekes háztartások lakásai)	
	2011	2022	2014	2023
Nincs vezetékes víz	2,3	1,7	9,4	6,9
Nincs fürdőszoba	5,0	2,7	7,6	3,8
Nincs vízöblítéses vécé	5,6	2,2	10,9	3,7

Forrás: KSH Népszámlálás, 2011, 2022; 5 LHH járási adatfelvétel (2014, 2023).

A súlyos lakásdepriváció által érintett népesség, vagyis azoknak az aránya, akik túlszűfolt lakásban élnek, és a vizsgált problémák (beázik a tető, nincs fürdőszoba és vécé, túl sötét a lakás)³² közül legalább egy jellemzi lakásukat, 16%-ról 8%-ra csökkent 2011 és 2020 között. A jövedelmi szegénységben élők lakáskörülményei szintén javultak, a súlyos lakásdeprivációval érintettek aránya körükben 40%-ról 13%-ra csökkent.³³ 2023-ban a teljes népesség 13%-a élt olyan lakásban, amelyre a három minőségi probléma (beázik a tető; nedves a padló, a fal; korhadt a padló, az ablakkeret) közül legalább egy érvényes.³⁴ Az öt hátrányos helyzetű járásban, szintén 2023-ban, a gyerekes háztartások lakásainak 16–21%-át, a szegregátumban élők lakásainak (két telep adatai alapján) 50–70%-át jellemezték ezek a problémák.

A lakáskörülmények, a lakásminőség általános javulása mellett a lakhatással kapcsolatos kiadások viszont egyre többeknek jelentenek súlyos terhet. A 2010-es évek végén tapasztalható javulás után, a 2020 és 2023 közötti időszakban 5%-ról 9%-ra emelkedett az olyan háztartásban élő népesség aránya, ahol a rendelkezésre álló bevétel több mint 40%-át költik a lakhatási költségekre. A többi vizsgált csoportban három év alatt mintegy kétszeresére emelkedett az érintett népesség aránya. 2023-ban a szegények 40%-a, a szegénységben élő gyerekek fele (51%), az alsó jövedelmi ötödbe tartozók 29%-a élt ilyen háztartásokban; a gyerekesek körében valamivel kisebb mértékű volt a romlás (3. táblázat). A probléma az összes magyarországi háztartás 13%-át (106 ezer háztartás) érinti; „a legalsó jövedelmi ötödbe tartozók egyharmada, az inaktív háztartások 30–40%-a fizeti bevételeinek közel a felét lakhatási kiadásokra” (Lukács 2024:17).

30 KSH Népszámlálás <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vegleges-adatok/tablazatok/nsz2022-1.3.4.1.xls>

31 KSH Fenntartható fejlődés indikátorai <https://www.ksh.hu/ffi/1-8.html>

32 Forrás: Eurostat https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Severe_housing_deprivation_rate

33 Forrás: Eurostat https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_mdho06a/default/table?lang=en&category=livcon.ilc.ilc_md.ilc_mdho

34 Forrás: Eurostat https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/view/ilc_mdho01?category=livcon.ilc.ilc_md.ilc_mdho

3. táblázat. Az olyan háztartásban élő népesség aránya,
ahol a lakásköltségek meghaladják az összes bevétel 40%-át, (%)

	2014	2017	2020	2023
Teljes népesség	12,8	10,7	4,9	8,7
Jövedelmi szegények (medián jövedelem 60%-a alatt)	38,4	49,4	20,5	39,9
Alsó jövedelmi ötödbe tartozók	35,2	38,1	15,2	29,4
Gyerekes háztartásokban élők	24,0	21,1	11,4	17,3
0–17 évesek	14,0	10,2	5,7	11,4
0–17 éves, jövedelmi szegénységben élők	29,7	45,1	28,0	50,5

Forrás: Eurostat Living Conditions https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/view/ilc_lvho07a?category=liv-con.ilc.ilc_lv.ilc_lvho.ilc_lvho_hc

FOGLALKOZTATÁS

„A tartósan alacsony foglalkoztatás Magyarország talán legnagyobb hazai problémája, ezer más súlyos baj forrása. A rendszerváltással felerősödő gazdasági válság, a kevéssé körültekintő és az államot, illetve a nemzeti vagyont sok szempontból lepusztító privatizálás az addig lappangó, illetve elrejtett foglalkoztatási problémát felszínre hozta. Néhány év alatt megszűnt több mint egy millió munkahely. A mélypontot az ország először 1995-ben, majd 2010-ben érte el, 3,7 millió foglalkoztatottal. [...] Ezért akár örülhetnénk is, hogy 1990 óta ez az egyetlen olyan társadalmi kérdés [a foglalkoztatottság növekedése], amely szinte folyamatosan a kormányok napirendjén van, a 2010 óta regnáló kormánynak pedig ez a legfontosabb, gyakran ismételt alapcélja” (Ferge 2017:161–162).

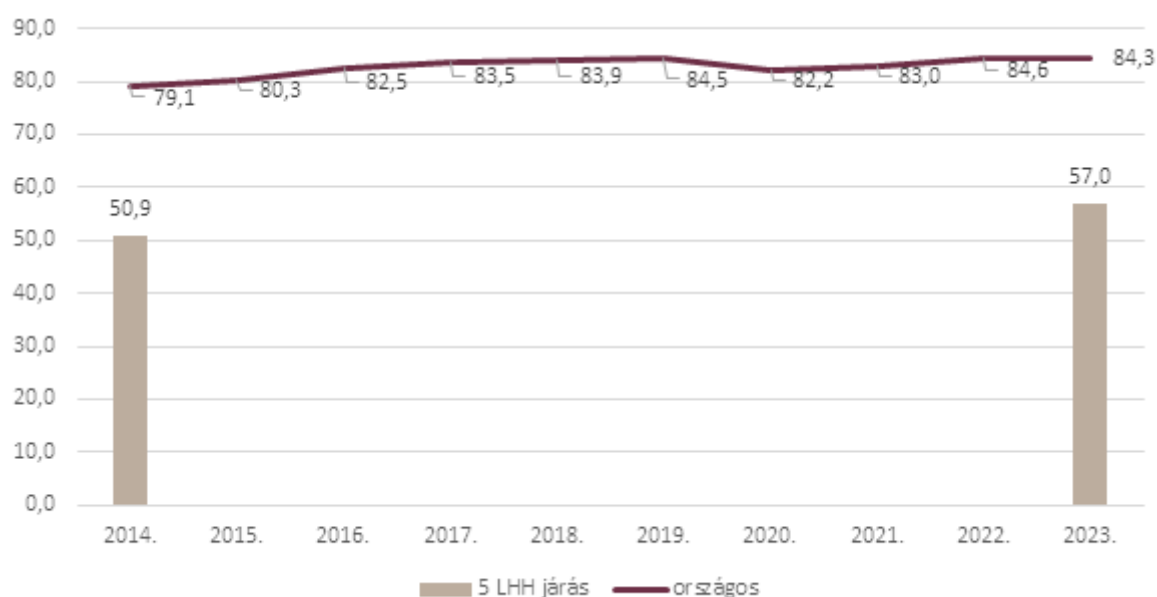
A 2010 óta eltelt 14 évben a foglalkoztatottság folyamatosan növekszik, a jelenlegi kormány elsődleges célja az úgynevezett „munkaalapú társadalom” felépítése, ami az állami szociálpolitika fő pillérét jelenti. A kormányzati retorikában az a legerősebb állítás, hogy a munkalehetőségek megteremtésével az emberek, a családok nem szorulnak rá további segítségre, támogatásokra. „A mi programunk az az, hogy a nyugati típusú jóléti állam helyett, ami nem versenyképes, egy munka alapú társadalmat alakítsunk ki” (Orbán Viktor, idézi Ferge 2017:92).

A 2010-ben ígért „egymillió új és adózó munkahely” ugyan nem jött létre (2010–2020 között a foglalkoztatottak száma – közfoglalkoztatottak nélkül – kb. 650 ezer fővel nőtt), de a foglalkoztatottság bővülése ennek ellenére is igen dinamikus volt. 2023-ban a 15–64 éves népesség foglalkoztatottsága Magyarországon 74,9% volt, ami meghaladta az Európai Unió átlagát (70,4%), és körülbelül megfelelt az osztrák (74,1%), illetve a cseh (75,1%) rátának.³⁵

Hogy a „munkaalapú társadalom” mennyire oldja meg a szociális problémákat, ahhoz vizsgáljuk meg, hogy a foglalkoztatottság növekedése mennyire érintette a legszegényebbeket. Az elemzésben már korábban is vizsgáltuk öt hátrányos helyzetű járásban a gyereket nevelő családok helyzetét. Esetükben figyelemmel kell lennünk arra, hogy a gyermeknevelés megnehezíti – elsősorban a nők számára – az elhelyezkedést, és arra is ügyelnünk kell, hogy ezekben a családokban jórészt fiatalabb felnőttek élnek (elemzésünket leszűkítettük a 25–49 évesekre).

35 Forrás: Eurostat https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsi_emp_a__custom_14769729/default/table?lang=en

10. ábra. A 25–49 éves (gyermeket nevelő) nők foglalkoztatási rátája, 2014–2023 (%)

Forrás: KSH STADAT, https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0025.html
5 LHH járási adatfelvétel (2014, 2023)

A 10. ábra adataiból jól látható, hogy ezekben a hátrányos helyzetű járásokban is nőtt a foglalkoztatottság – emellett azt is megfigyelhetjük, hogy az itt élő emberek leszakadása az országos átlaghoz képest megmaradt. A 2014 és 2023 közötti időszakban az anyák foglalkoztatottsága mintegy 6 százalékponttal nőtt, azonban ez a növekedés esetükben kizárólag a közmunka révén valósult meg (a közfoglalkoztatottak aránya közöttük 6%-ról 13%-ra emelkedett), bár összességében egyre csökken a közfoglalkoztatottak száma.

A férfiak foglalkoztatása ennél nagyobb mértékben bővült: a hátrányos helyzetű járásokban 54%-ról 76%-ra emelkedett, ami jelentős javulás, bár ebben a korcsoportban országosan a férfiak 93%-a dolgozott 2023-ban.

„Régebben tudtam, hogy mennyi a közfoglalkoztatott a településen, most nem tudom. Csak azt tudom, hogy jelentősen csökkent a városban a közfoglalkoztatottak száma. Ez köszönhető annak is, hogy az építőipar beindult, aki csak tehet, az elment és dolgozott is. És sajnos azt tapasztalom, hogy akik itt maradtak a munkaügyi kirendeltség állományába, azok nem alkalmasak már munkavégzésre. Egészségügyi meg az alkohol és egyéb függőségek kapcsán. És itt vannak azok a nők, akik kisgyermeket nevelnek, és nem tudnak eljárni, inkább helyben szeretnének dolgozni. Mert a többiek elmentek vagy a munkaerőpiacra vagy a félhivatalos feketepiacra” (LHH járás, szociális munkás).

A munkalehetőségek, az elhelyezkedés egyre fontosabbá válik az alacsony iskolázott, sokgyermekes, hátrányos helyzetű régiókban élő családokban: munkaviszony nélkül az ellátások csaknem teljes köréből kiesik a család, azonban a munkajövedelmek sem biztosítják, hogy a család, a gyerekek kikerüljenek a szegénységből. A feketemunkák és a közmunka szélsőségesen alacsony bérszínvonala már 2014-ben is azt eredményezte, hogy az ilyen módon dolgozó szülők gyerekeinek 70–75%-a szegény maradt, de azóta ezek a jövedelmek még jobban leszakadtak a magyarországi átlagtól. Az alkalmazottként (feltehetően minimálbérért) dolgozók esetében sokkal több esély van kikerülni a szegénységből, de riasztó, hogy 2023-ban a dolgozó szülők gyerekeinek már több mint egyharmada szegény volt (4. táblázat).

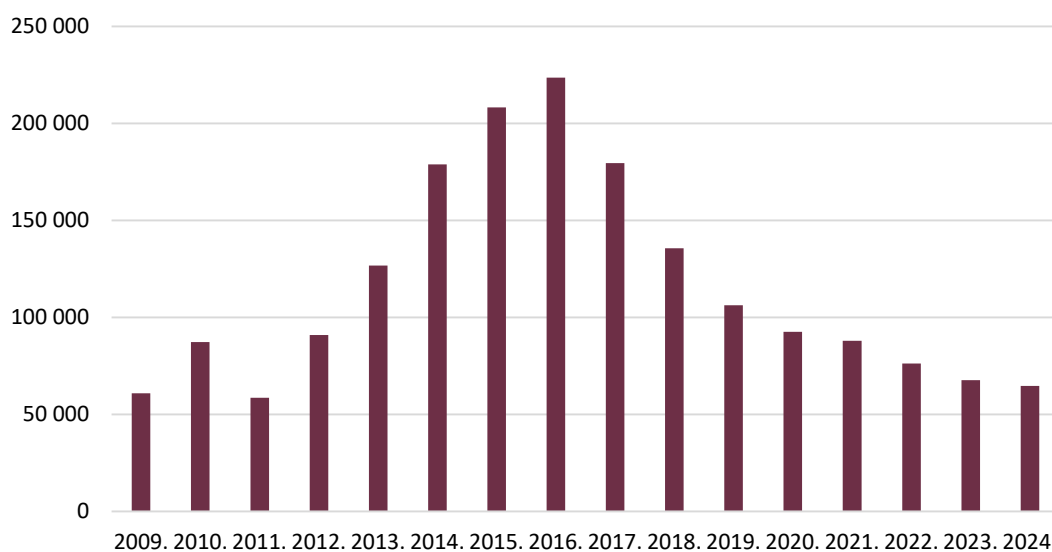
4. táblázat. A jövedelmi szegénységben élő gyerekek aránya a szülő foglalkoztatottságának függvényében, 2014, 2023 (öt LHH járás), %

	szegények ³⁶ %	
	2014	2023
alkalmazott	23,6	37,5
alkalmi munkát végez	75,7	91,2
közfoglalkoztatott	67,5	72,8

Forrás: 5 LLH járási adatfelvétel (2014, 2023).

A közfoglalkoztatás kiszélesítésének igénye még 2010 előtt indult el („Út a munkához” program). A magyarországi közmunkaprogram a kezdetektől fogva meglehetősen kétes értékű volt, ennek ellenére 2013 után megsokszorozódott a közfoglalkoztatottak létszáma (11. ábra). 2016-ban egy átlagos hónapban már 200 ezer fő fölött volt a közmunkások havi átlagos létszáma. Azóta folyamatosan csökken a közmunka lehetősége Magyarországon; ma alig több, mint 60 ezren dolgoznak ebben a formában. Az egyre csökkenő lehetőségekkel együtt a közmunkabér is folyamatosan leszakad a piaci munkabéréktől. A program indulásakor még a minimálbért kapták a közfoglalkoztatottak, ma nagyjából a minimálbér harmadát kapják a közmunkások.

11. ábra. A közfoglalkoztatottak számának alakulása 2009–2024 között (fő)

Forrás: Közfoglalkoztatás portál <https://kozfoglalkoztatatas.kormany.hu/>

Az ország leszakadó régióiban ma sincs elegendő piaci munkalehetőség, de a szegregátumokban élő emberek még ehhez képest is szélsőségesen kis számban jutnak hosszú távú bejelentett munkához. Míg Sátoraljaújhelyen a telepen élők 20%-a dolgozik közmunkásként, addig az egri szegregátumban az aktív korúak 35%-a alkalmi (fekete)munkákat vállal.

„[...] a magyar foglalkoztatáspolitikai koncepciójában, irányításában, megvalósítási módszereiben egyaránt töredezett, az indokoltnál sokkal több hektikus változást mutat, és célrendszerében fokozatosan elmozdult az európai szociális modell alapját jelentő foglalkoztatási modelltől egy neokonzervatív modell felé” (Ferge 2017:187).

³⁶ Relatív jövedelmi szegénység, az ekvivalens jövedelem 60%-ánál alacsonyabb jövedelem.

ISKOLA ÉS ESÉLYEK

„A legfontosabb kérdés, hogy az állam egyáltalán akarja-e az iskolai esélyegyenlőtlenség csökkentését és az integráló, mindenkit el- és befogadó oktatás-nevelés erősítését” (Ferge 2017:189).

Az oktatásra fordított kiadások Magyarországon nagyon szűkösek: 2022-ben a GDP 2,7%-át fordítottuk erre a célra – 2010-ben ez csaknem a duplája (4,6%) volt.³⁷ Az általános iskolai oktatás sikerei és kudarcai közül a következőkben azokat tekintjük át, amelyek a szegénységből való kitörés szempontjából a legfontosabbak.

A tudás és az iskolai teljesítmények alacsony színvonaláról számos elemzés született az elmúlt években. A PISA felmérésekben a gyengén teljesítő 15 évesek aránya a matematika, a szövegértés és a természettudományok területén másfélszerese lett a tíz évvel korábbi aránynak: a fiatalok 25–30%-a az öt-, illetve hatfokozatú skálán 1-es vagy rosszabb értékelést kapott (5. táblázat).

5. táblázat. A gyengén teljesítő 15 éves tanulók aránya a PISA-felmérésekben (%)

Év	Szövegértés	Matematika	Természettudományok
2009	17,6	22,3	14,2
2022	25,9	29,5	22,9

Forrás: Varga 2022:264.

A tudásszint mérése felvethet módszertani aggályokat, de ha a gyenge teljesítmény következtében egy diák évet ismételni kényszerül, az mindenképpen csökkenti az esélyét az alapfokú végzettség megszerzésének. Az évismétlő diákok aránya 2010 és 2022 között folyamatosan csökkent (az elmúlt 3 évben újra emelkedik). A gyenge teljesítmény, a bukási arány azonban elsősorban a hátrányos helyzetű diákokat érinti. A teljes általános iskolás népességben érzékelhető javulással szemben kifejezetten nőtt az évismétlés gyakorisága azokban az iskolákban, amelyekben az átlagnál magasabb a halmozottan hátrányos helyzetű diákok aránya (6. táblázat).

6. táblázat.

Az évismétlő diákok aránya, iskolai HHH-arány szerinti bontás, általános iskolák, 2010–2022 (%)

Év	HHH diákok aránya		
	átlag alatt	átlag 1–4-szerese	> átlag négyszerese
2010	1,3	3,1	6,1
2022	1,1	3,3	7,6

Forrás: Varga 2024:168.

Saját adatainkban össze tudjuk vetni a szegény és a nem szegény családokban élő gyerekek iskolai jellemzőit is. A hátrányos helyzetű járásokban a nem szegény családban nevelkedő diákok bukási aránya is növekedett – a szegénységben élő gyerekek között pedig szélsőségesen magas az évismétlők aránya (7. táblázat). „Noha minden kutatás igazolja, hogy az iskolai sikertelenség alapvetően e rossz feltételeken múlik, hogy társadalompolitika nélkül e téren mozdulni sem lehet, az oktatáspolitikai és a társadalompolitikai külön felfüggetlések: az oktatáspolitikából hiányoznak a társadalompolitikai megfontolások” (Ferge 2017:189).

³⁷ KSH STADAT https://www.ksh.hu/stadat_files/okt/hu/oktooo2.html

7. táblázat. Évismétlő általános iskolai diákok aránya az öt LHH járásban 2014., 2023. (%)

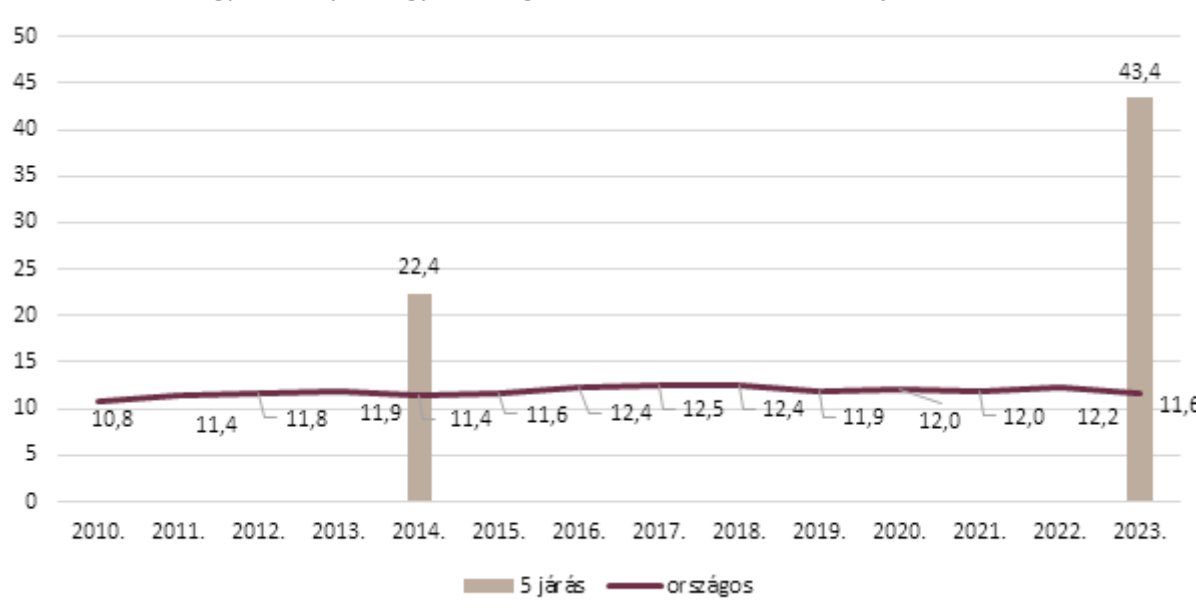
	2014		2023	
	nem szegény	szegény	nem szegény	szegény
nem bukott	97,9	83,5	94,0	83,9
egyszer bukott	2,1	11,3	6,0	12,6
többször bukott	0,0	5,2	0,3	3,4
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: 5 LHH járási adatfelvétel (2014, 2023).

2011-ben 18-ról 16 évre szállították le a tankötelezettség korhatárát. Ez a vizsgált időszakra is jelentős hatással volt. Az intézkedés jelentősen csökkentette a hátrányos helyzetű gyerekek esélyét arra, hogy megszerezzék az alapfokú végzettséget. A 2011 óta eltelt tizenhárom év alatt a korai iskolaelhagyó³⁸ fiatalok aránya általában is emelkedett, a hátrányos helyzetű járásokban pedig lényegében megduplázódott (12. ábra).

12. ábra.

A korai iskolaelhagyók aránya Magyarországon (2010–2023) és az öt LHH járásban (2014, 2023), (%)

Forrás: KSH STADAT https://www.ksh.hu/stadat_files/okt/hu/oktoo28.html

5 LHH járási adatfelvétel (2014, 2023)

A korai iskolaelhagyás a hátrányos helyzetű régiókban sokszorosa az országos arányoknak, és itt a változás 2011 óta drámai: 2023-ban az itt élő 18–24 évesek 43%-a került ki végzettség nélkül az iskolarendszerből. A szegregátumokban ilyen vagy ennél magasabb arányokat mértünk 2024 nyarán (Sátoraljaújhely – 75%, Eger – 65%, Érd – 27%).

„Ebben a tanévben kilenc gyerek ballagott, és minden gyerek ment valahova továbbtanulni. De októberben már nekem jön a jelzés a suliból, hogy igazolatlan hiányzása van, én akkor azt már tudom,

38 „Korai iskolaelhagyóknak (leszakadóknak) azok a legfeljebb alapfokú iskolai végzettségű 18–24 évesek minősülnek, akik a kikérdezést megelőző négy hét folyamán semmiféle (sem iskolarendszerű, sem iskolarendszeren kívüli) oktatásban, képzésben nem vettek részt” (KSH).

hogy megvárja, hogy 16 éves legyen, és máris otthagyja a tanulmányait. Elmegy dolgozni vagy férjhez megy. Hogyha tíz főről beszélünk, abból négy-öt fő az, aki be is fejezi a tanulmányait, több mint a fele félbehagyja, és lelép a suliból” (LHH eljárás, családsegítő).

„Az Európa 2020 stratégia egyik célkitűzése volt, hogy a korai iskolaelhagyók aránya 2020-ra 10 százalékra csökkenjen, amit a legtöbb EU-tagállamban sikerült is megvalósítani. Azért találták érdemesnek e csoport arányának figyelemmel kísérését, mivel az empirikus tapasztalatok szerint az ebbe tartozó fiatalok jelenlegi és jövőbeli munkaerőpiaci esélyei nagyon korlátozottak, ők vannak a legjobban kitéve annak a veszélynek, hogy nem találnak állást, és a későbbi képzési lehetőségeket is csak nagyon korlátozottan tudják kihasználni, ezért alkalmazkodóképességük is korlátozott” (Varga 2022:312).

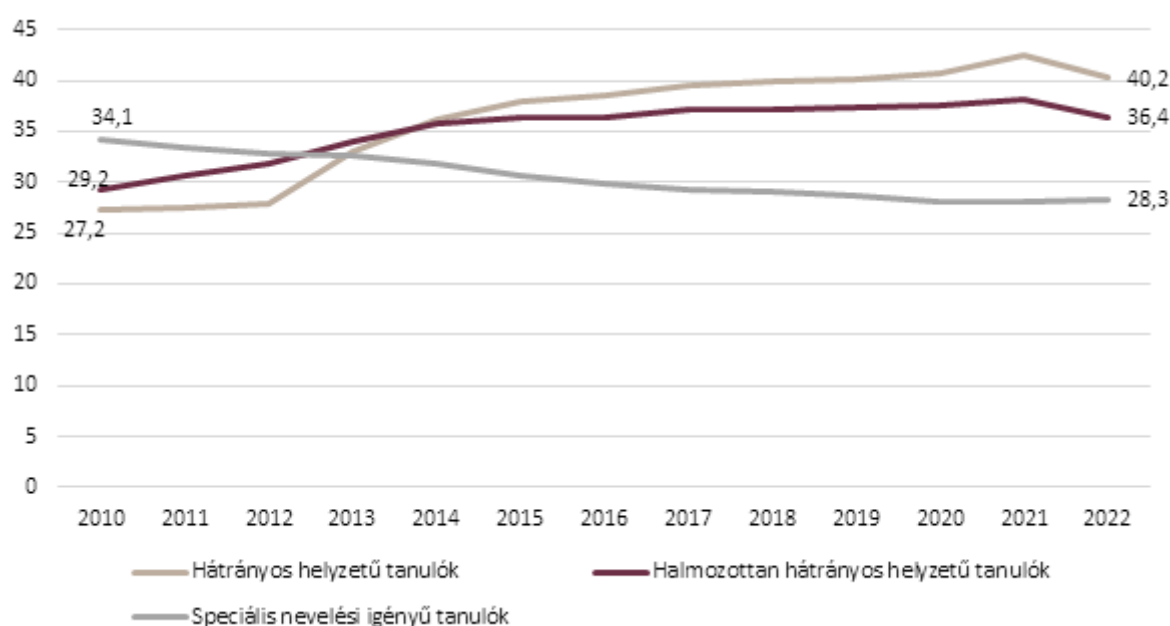
A tankötelezettségi korhatár csökkentése érzékelhetően növelte a korai (18 év alatti) gyermekvállalás arányát. Miközben az első gyermek vállalásának életkora folyamatosan emelkedik Magyarországon, a 15–19 évesen gyermeket vállaló nők aránya is nő 2011 óta. *„2016-ban ez az érték [1000 15–19 éves nőre jutó élveszületés] 24,9 volt, ami több mint a duplája az Európai Unióban megfigyelhető 10,7-es átlagnak” (Makay 2019:1).*

„A kaotikus, de végül is egy képpé összeálló részletek alapján biztosra vehető, hogy legkésőbb a nyolc általános után bekövetkezik a fiatal korosztályok teljes és intézményes szétválasztása. Az etnikai alapú kirekesztés, a cigány gyerekek szegregálása már ennél fiatalabb korban megtörténik, az intézményi oktatás egész folyamatát végigkíséri. Eddig az elkülönítés az óvodákban alig jelentkezett, a most tervezett »önkéntes« szegregálásnál azonban külön súlyt kap, terjedése biztosra vehető. Hogy milyen lesz ilyen oktatási rendszer mellett a társadalom integráltsága, az ugyancsak a nyitott kérdések közé tartozik” (Ferge 2017:207).

A szegregáció problémája nemcsak a szabad iskolaválasztással (1986) jelent meg Magyarországon, már az előtt is több kutatás igazolta az iskolák – de kiváltképp a szülők – azon igyekezetét, hogy gyermekeiket a lehető legjobb iskolákba, osztályokba igyekeztek bejuttatni – ezzel együtt a hátrányos helyzetű (sokszor a roma) gyerekek kiszelektálódtak innen. Az általános iskolákban gyakorlat volt a jobb és rosszabb képességű (és társadalmi helyzetű) gyerekek szétválasztása párhuzamos osztályokba, a legszélsőségesebb esetekben pedig a rossz társadalmi státuszú gyerekeket a gyógypedagógiai oktatás keretei közé szorították (Csanádi–Ladányi–Gerő 1978).

A szegregáció a rendszerváltás után általános gyakorlattá vált, a szegregáció mértéke az elmúlt évtizedben folyamatosan emelkedik. Egy friss kutatás eredményei szerint 2006 és 2019 között jelentősen *„nőtt a különböző társadalmi helyzetű diákok iskolák közötti elkülönülése, és különösen az alacsony státusú (az alsó jövedelmi ötédbbe tartozó) diákok szegregációja növekedett” (Hermann–Kertesi–Varga 2024:353).* A kutatás összefüggést talált a szegregáció és a tanulói teljesítmények között is: azokon a településeken, ahol erőteljesebb a szegregáció, a hátrányos helyzetű gyerekek teszteredményei jobban leszakadtak a jó státuszú családok gyerekeinek teljesítményétől. A Közgazdasági-és Regionális Tudományi Kutatóközpont által számított szegregációs index a hátrányos és a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók erősödő szegregációját jelzi 2010 és 2022 között (a sajátos nevelési igényű tanulók elkülönítése viszont csökkent) (13. ábra).

13. ábra. Szegregációs index, 2010–2022

Forrás: Varga 2023:206.

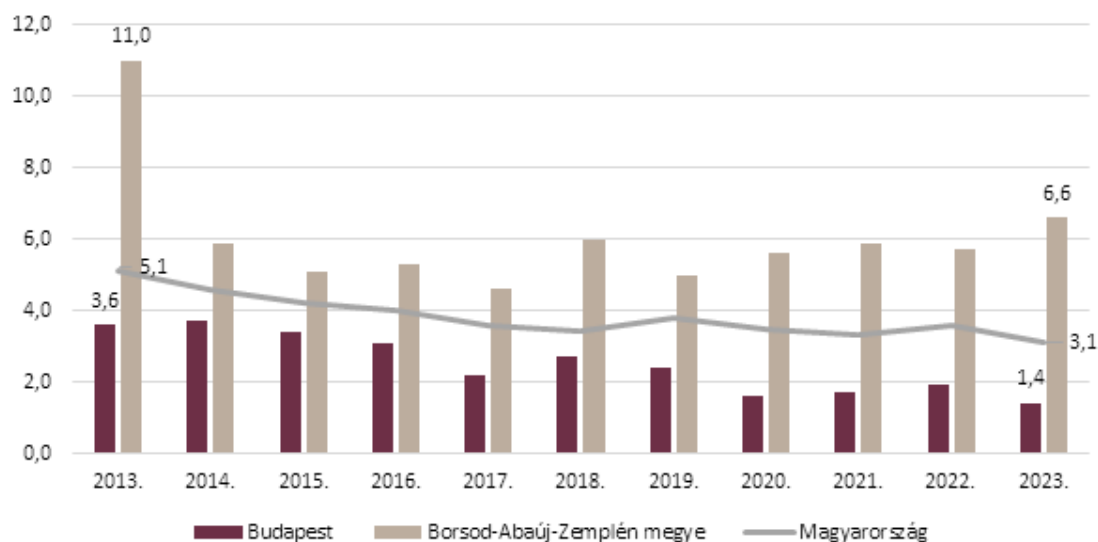
„A rossz kimenetelt előrevetítő jóslatok természetesen szubjektívek. A baj az, hogy igen fontos jelenségeknél már adatok igazolják a baljós sejtéseket. Természetesen nem minden rezdülést tud a statisztika leképezni, de ami adat rendelkezésre áll, a szerint meglehetősen »következtesen tartjuk a rossz irányt«” (Ferge 2017:209).

A GYEREKEK EGÉSZSÉGE

„Az emberi élet és egészség a legfontosabb védendő közös erőforrás. A születések száma, az egészségesen születő csecsemők aránya, az egészségesen tölthető évek száma az erőforrások fontos mutatói, és egyben ezek javulása társadalompolitikai cél is. [...] A társadalompolitika, illetve az egészségügy erőfeszítései valamennyire hatnak a tekintetben, hogy néhány demográfiai mutató javult, mint a csecsemőhalandóság, vagy a várható élettartam [...] minden hazai számítás szerint nő a távolság a jobb és rosszabb helyzetűek [...] helyzete között” (Ferge 2017:99).

A vizsgált tíz évben a csecsemőhalandóság előfordulása folyamatosan csökkent Magyarországon: a rendszerváltáskor mért 14 ezrelékről 2013-ban 4,6 ezrelékre, 2023-ban 3,1 ezrelékre csökkent. Az adatok azonban nagyon nagy területi eltéréseket mutatnak: Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 2023-ban a budapesti adatnak ötszöröse volt a csecsemőhalandóság mértéke (14. ábra). Egy 2017-es adatfelvétel szerint a befejezetlen általános iskolai végzettségű anyák esetében 23,1 ezrelék, a diplomásoknál 4,8 ezrelék volt a csecsemőhalandóság előfordulásának gyakorisága (KSH 2019).

14. ábra. Csecsemőhalandóság, ezer élveszülöttre, 2013–2023

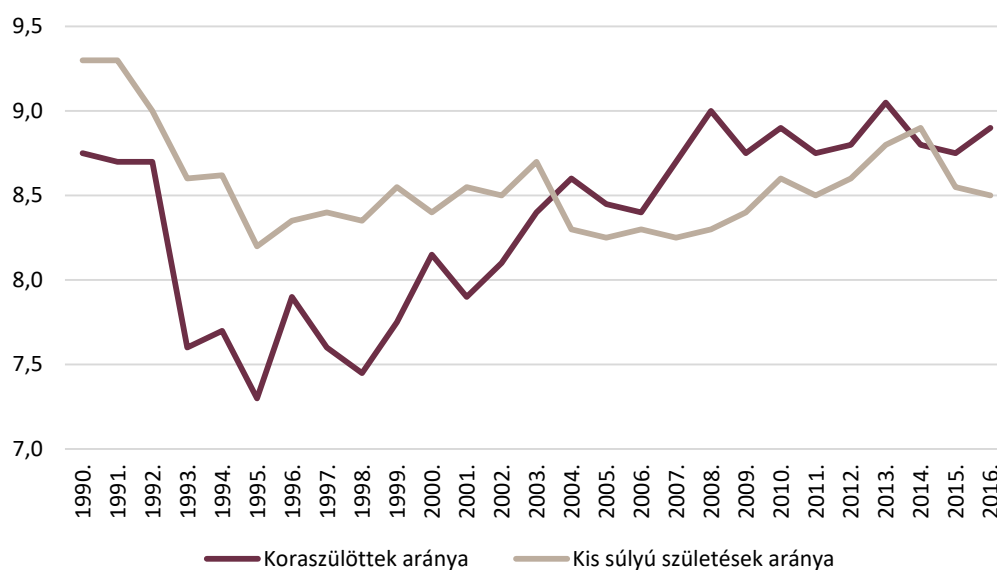

Forrás: KSH

STADAT https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0041.html

A csecsemőhalandóságnak – és a gyermek későbbi fejlődési zavarainak – egyik fő kockázati tényezője az alacsony (2500 gr alatti) születési súly. Az anyák várandósság alatti életmódja jelentős mértékben befolyásolja az újszülöttek születési súlyát. A kis súlyú újszülöttek fejlődési perspektívái rosszabbak a normál súllyal született csecsemőkéhez képest. A kis súlyú újszülöttek és a koraszülöttek aránya Magyarországon 8–9% (15. ábra)³⁹, ami az egyik legmagasabb az EU országaiban. „Az alacsony születési testsúly gyakorisága szorosan együtt mozog az érintett népesség jövedelmi-vagyoni és iskolázottsági helyzetével. Minél szegényebb és iskolázatlanabb egy ország lakossága vagy egy adott országon belül egy társadalmi csoport, annál nagyobb az alacsony születési testsúly statisztikai esélye” (Hajdu–Kertesi 2021:13).

15. ábra. A kis súlyú születések és a koraszülöttek aránya, 1990–2016

Forrás: KSH 2017:4.

39 A frissebb adatok is azt jelzik, hogy a kis súlyú, 2500 grammon aluli élveszülöttek aránya 8% körüli (2020-ban 7,7%, 2024-ben 8,0%). Forrás: KSH STADAT https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0007.html

Saját méréseink szerint a hátrányos helyzetű járásokban a kis súlyú újszülöttek aránya 14%, ami másfélszerese az országos aránynak. A szegénységi küszöb alatti jövedelemből élő családokban 16–17% az arány (8. táblázat).

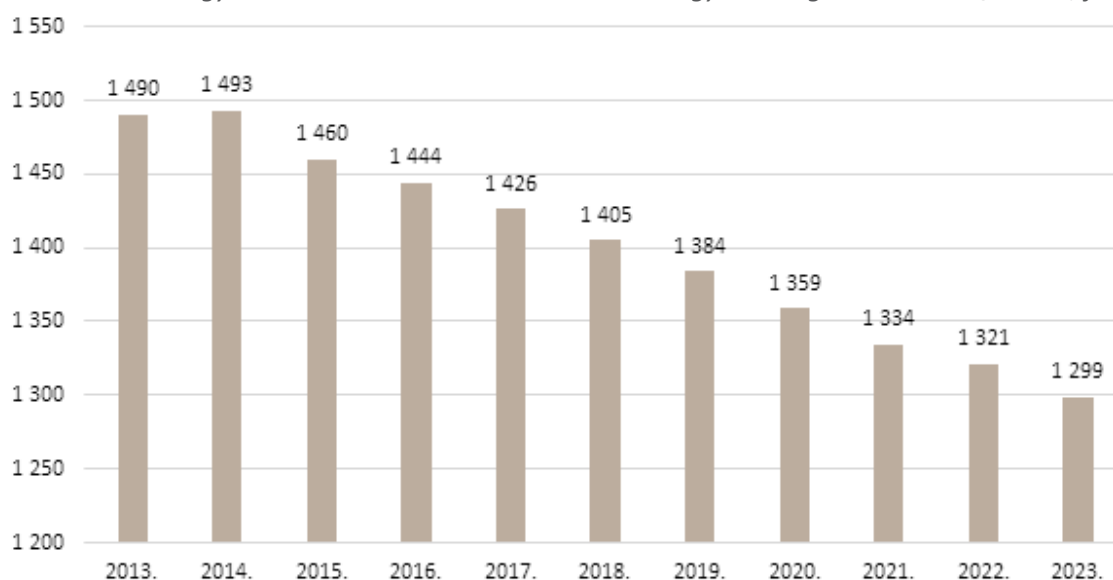
8. táblázat. A kis súlyú születések aránya a család anyagi helyzete szerint, 2014, 2023 (öt LHH járás, %)

2014	nem szegény	9,6
	szegény	17,1
	összesen	13,7
2023	nem szegény	10,7
	szegény	16,3
	összesen	14,0

Forrás: 5 LHH járási adatfelvétel (2014, 2023).

A szegénységben élő gyermekek egészségét számos tényező veszélyezteti, a nem megfelelő lakáskörülmények, a mennyiségi és minőségi éhezés, a nagyobb mértékű légszennyezés, a nagyobb eséllyel előforduló balesetek mind érzékelhetően rontják a gyerekek egészséges fejlődésének esélyét. Ezen tényezők hatásait részletesen összefoglalja Hajdu Tamás és Kertesi Gábor 2021-es tanulmánya. „A szegény településeken élő gyerekek egészségi állapota általában rosszabb, mint a gazdagabb településeken élő gyermekeké; a szegényebb, iskolázatlanabb szülők gyerekei valóban betegebbek. [...] Viszont épp a szegény és iskolázatlan szülők gyermekei jutnak el a legkevésbé – azonos objektív egészségi állapotok, illetve tünetek mellett is – az orvoshoz, vagy legalábbis kisebb eséllyel jutnak el orvoshoz, mint a gazdagabb és iskolázottabb szülők gyermekei” (Hajdu–Kertesi 2021:43).

16. ábra. Házi gyermekorvosok számának alakulása Magyarországon 2013–2023 között, fő

Forrás: KSH STADAT https://www.ksh.hu/stadat_files/ege/hu/ege0007.html

A szegény családokban nevelkedő gyermekek egészségi állapotának romlása tehát nem csupán a rosszabb környezeti tényezők következménye. A hátrányos helyzetű régiókban, kistépüléseken élő családok orvosi ellátásának feltételei évről évre romlanak – a gyermekorvosok száma pedig országosan is folyamatosan csökken (16. ábra).

A szegénység elleni fellépés nem egyszerűen a családok jövedelmi helyzetének javítását kell célozza: kulcsfontosságú lenne, hogy ők (különösképpen a gyerekek) hozzáférhessenek jó színvonalú szolgáltatásokhoz, többek között az egészségügy területén.

A GYEREKEKET, A GYEREKES CSALÁDOKAT CÉLZÓ SZOLGÁLTATÁSOK

„Javasoljuk a program megvalósítása során – számos intézkedés esetében – a fokozatos univerzalizmus érvényesítését, vagyis azt, hogy a legrosszabb helyzetű településeken vagy kistérségekben kerüljön sor az egyes ellátások, szolgáltatások bevezetésére, kiterjesztésére, fejlesztésére. Ez egyszerre szolgálja az egyenlőtlenségek csökkentését és azt, hogy a szűkös források viszonylag pontosan a leghátrányosabb helyzetben élő gyerekekre irányulnak. A prioritáson belüli prioritás a közösségi és személyes segítő szolgáltatások kiemelt fejlesztése” (Ferge et al. 2006:81).

A gyerekes családok helyzete, a számukra szükséges szakmai segítség nyújtása a gyermekjóléti alapellátások kiemelt feladata. Ezek a szolgáltatások a gyermekjóléti szolgálat, a napközbeni ellátások (bölcsődék különböző formái), az átmeneti gondozás (gyermek átmeneti otthona, családok átmeneti otthona, helyettes szülő), valamint az úgynevezett esélynövelő szolgáltatások (Biztos Kezdet Gyerekházak, tanodák).

A törvényben rögzített célkitűzések alapján az alapellátások közül a bölcsődei szolgáltatás valamilyen formája, valamint a gyermekjóléti szolgálat minden olyan településen elérhető, ahol gyerekes családok élnek. Az átmeneti gondozás intézményeit (a gyermekek és családok átmeneti otthonait) lakosságszámtól függően kell biztosítani az önkormányzatoknak, az esélynövelő szolgáltatások pedig egyértelműen a hátrányos helyzetű településeket, településrészeket célozzák.

9. táblázat. A gyermekjóléti alapellátások igénybevétele és a férőhelyek alakulása, 2014–2023

Szolgáltatás		2014	2017	2020	2023
bölcsődei szolgáltatás	beíratott gyerekek száma	37 269 + 4 452	44 093	45 433	55 748
	férőhely	38 614	46 475	50 208	60 262
család- és gyermekjóléti szolgálat	a szolgáltatást igénybe vevők száma**	398 542 + 139 287	452 024	411 681	416 115
átmeneti gondozás	férőhely	4 892	4 874	5 086	5 096
	az év folyamán gondozott gyerekek száma	8 736	8 664	8 417	8 662
esélyteremtő szolgáltatások	a szolgáltatást igénybe vevő 0–2 éves gyerekek és közoktatásban résztvevő tanulók száma***	2 507	2 466	2 231 + 5 672	2 425 + 5 409

*a 2014-es adatok:

a bölcsődékbe beíratott gyermekek száma, valamint a családi napközikbe beíratott 3 éven aluli gyerekek száma.

**a 2014-es adatok:

a családsegítő szolgáltatásokat igénybe vevők, valamint a gyermekjóléti szolgáltatásokat igénybe vevő gyerekek száma.

*** 2014-ben és 2017-ben a Biztos Kezdet Gyerekház adatai, 2020, 2023 BK, valamint tanodaadatok.

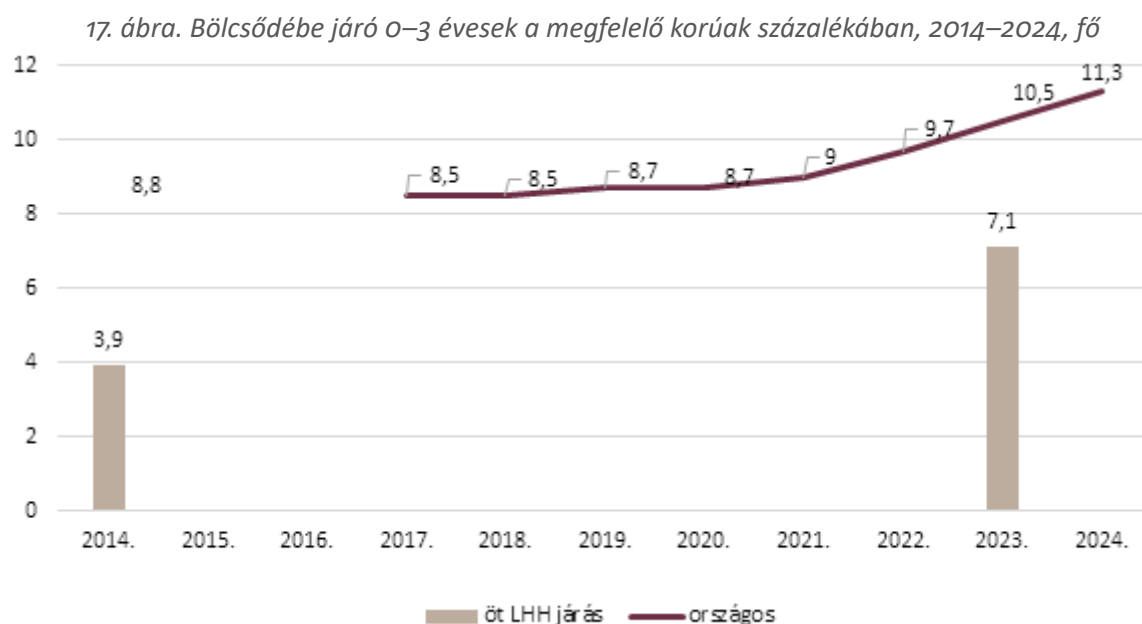
Forrás: KSH STADAT: bölcsődei szolgáltatás https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0040.html,
https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg005b.html

család- és gyermekjóléti szolgálat https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0011.html
https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0012.html

átmeneti gondozás és esélyteremtő szolgáltatások: https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0010.html

Az ellátásba bevont gyerekek számát jelentős mértékben érintette két törvénymódosítás: a bölcsődei szolgáltatás 2017-től kezdődően nagymértékben bővült,⁴⁰ a gyermekjóléti szolgálat esetében pedig meghatározó szabályozási módosítások léptek életbe 2016-ban.⁴¹ A bölcsődei szolgáltatás jelenleg már több formában (bölcsőde, mini bölcsőde, munkahelyi bölcsőde, családi bölcsőde) biztosítható, és a szolgáltatás biztosítása a kistélepüléseken is megoldható.⁴²

2017 óta mind a négy bölcsődetípusban nőtt a működő intézmények, a férőhelyek és a beíratott gyerekek száma. Ezzel párhuzamos, kedvező az a tendencia is, hogy csökken azoknak a településeknek a száma, ahol a bölcsődei szolgáltatás nem érhető el. Így a területi egyenlőtlenségek csökkentek, de még jelenleg is jellemzőek a szolgáltatások hozzáférési lehetőségeiben. A problémát jelzi, hogy a 2024. május 31-ei állapotra vonatkozó adatok alapján a négy ellátási formában összesen 4742 gyerek felvételét utasították el férőhelyhiány miatt, ez a szám 2017-ben 2699 volt. A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek minden ellátási formában előnyt élveznek a felvételnél, de arányuk így is jelentősen elmarad az ebben érintett gyereknépeség jellemzőitől,⁴³ a bölcsődékben 1,2% és 1,4 %, a kistélepülési minibölcsődékben 3,4%, illetve 2,7% az arányuk.⁴⁴

Forrás: KSH STADAT, https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0009.html (saját számítás), 5 LHH járási adatfelvétel (2014, 2023),

Az elmúlt tíz év meghatározó változása a család- és gyermekjóléti szolgálatok és a család- és gyermekjóléti központok létrehozása, az addigi családsegítő és gyermekjóléti szolgálatok összevonásával. A deklarált célki-

40 1997. évi XXXI. törvény 41. §. Hatályos 2017. január 1-től, módosította a 2015. évi CXXXIII törvény.

41 1997. évi XXXI. törvény 40. és 40/A §. Hatályos 2016. január 1-től, módosította a 2015. évi CXXXIII törvény.

42 Előremutató változás, hogy a szolgáltatás nem a lakosságszám függvényében alakul, hanem amennyiben a településen legfeljebb 7 kisgyermek ellátásának igényét jelzik a szülők, a települési önkormányzatnak lehetősége van egy, a bölcsődénél egyszerűbb létesítési és működtetési forma, a mini bölcsőde létrehozására.

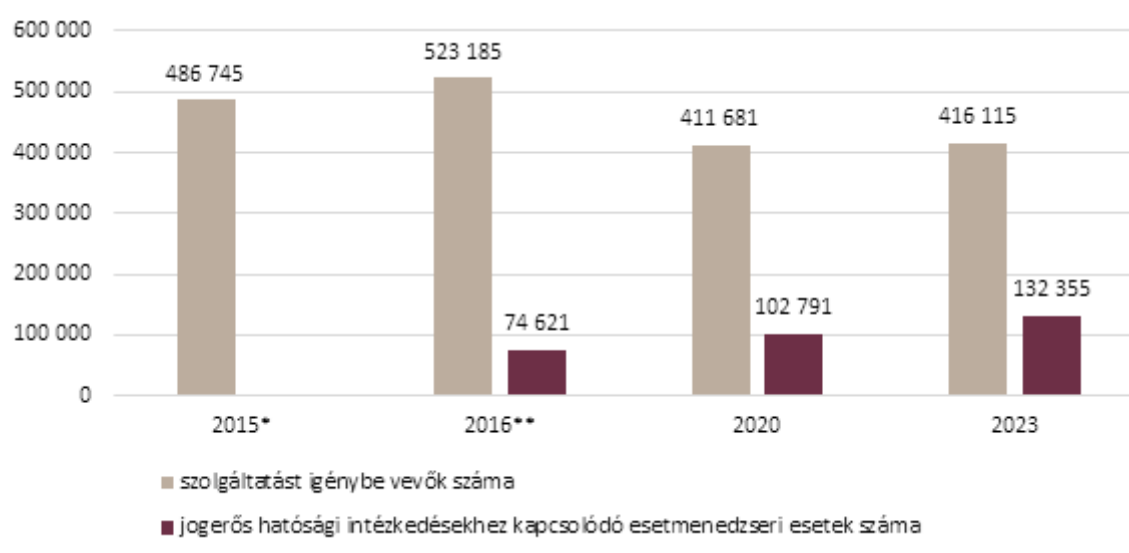
43 2023-ban megközelítőleg 154 ezren voltak nyilván tartva hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetűként, azaz megközelítőleg minden 7–8. gyerek, KSH STADAT, https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0056.html

44 KSH STADAT, https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0009.html

tűzések szerint ez egyrészt a települési szintű szolgáltatások prevenciós jellegének erősítését, a veszélyeztettség hatékonyabb megelőzését, illetve a hatósági munka elkülönítését szolgálta.

Az átalakulást követő években a szolgáltatások által ellátott esetszám növekedett, majd jelentősen csökkent. A család- és gyermekjóléti központokhoz tartozó hatósági intézkedésekhez kapcsolódó esetenedzseri munka térnyerése látványos (18. ábra).

18. ábra. Az ellátottak számának alakulása a 2016-os szolgáltatási reform után, 2015–2023, fő

*2015-re vonatkozóan a családsegítő és a gyermekjóléti szolgálatok esetszáma ismert, a hatósági jellegű esetek száma a gyermekjóléti szolgálat teljes esetszámában szerepel.

**2016-tól a család- és gyermekjóléti központok esetenedzseri esetszámát közlik a statisztikák, ezek részben átfedésben vannak a szolgálatoknál megjelenő esetszámokkal.

Forrás: KSH STADAT,

https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0011.html

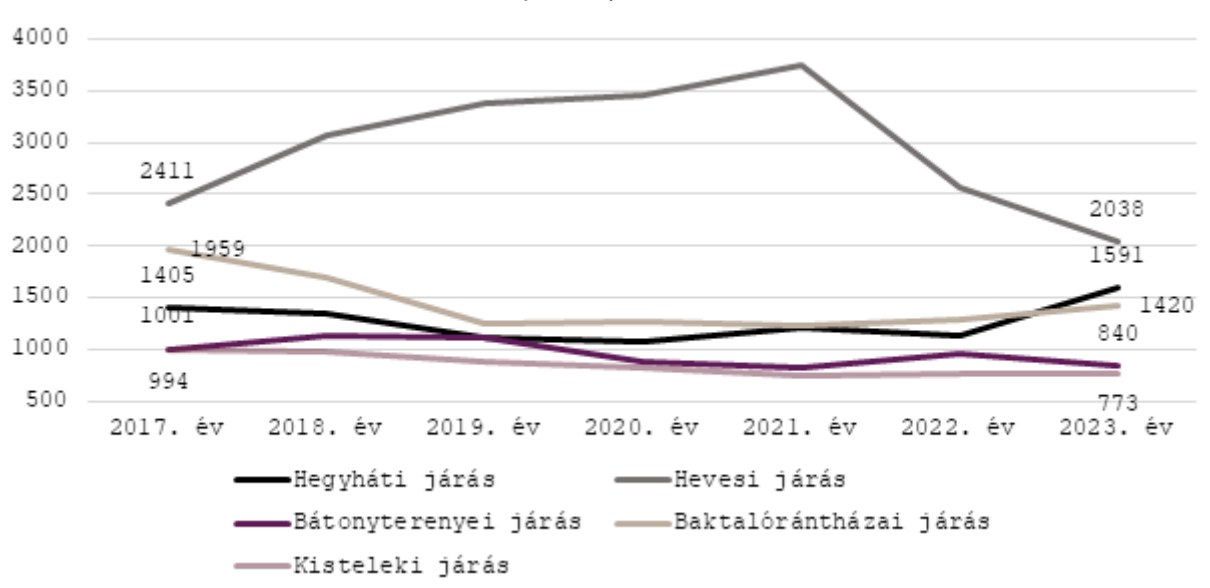
https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0012.html

A vizsgált hátrányos helyzetű járásokban 2017 óta kis mértékben csökkent az esetszám (19. ábra), ami az országos adatokhoz képest kedvezőbb helyzetre utal. Ugyanakkor az adatok azt is jelzik, hogy az újjászervezett szolgáltatások céljuk ellenére nem növelték a kapacitást, a hozzáférést.

„Nálunk is szociálisszakember-hiány van, ezért az intézményi szerkezeten belül több munkapozícióban dolgoztam már az évek alatt. Mindig odaraktak a vezetőkhöz, ahol éppen nagyobb volt az emberhiány (LHH járás, családsegítő). „Vannak szociális szakembereink most már, sajnos nagyon kevesen vannak. Ilyen, hogy családsegítő, csak egy szomszéd településen van legközelebb” (LHH járás, helyi lakos). „Szokott kijönni ilyen családsegítő heti egyszer, kb. két órára, de az ő munkájáról nem sokat tudok (LHH járás, közművelődési szakember). „Ha a gyermekjóléti gondolsz, akkor mostanában annyiszor változott a személyük, hogy nehéz nyomon követni, de jelenleg most van” (LHH járás, szociális szakember).

Az átmeneti gondozás – az eredeti célkitűzések alapján – a családok időszakos problémáiban való segítséget szolgálja, de a megfelelő prevenciós szolgáltatások hiányában ennél komplexebb feladatot lát el. Országosan jelenleg ötezer átmeneti gondozást biztosító férőhely működik. Ezeknek meghatározó része, megközelítőleg

19. ábra. Család- és gyermekjóléti szolgálatok igénybevételének alakulása az öt LHH járásban, 2017–2022, esetszám

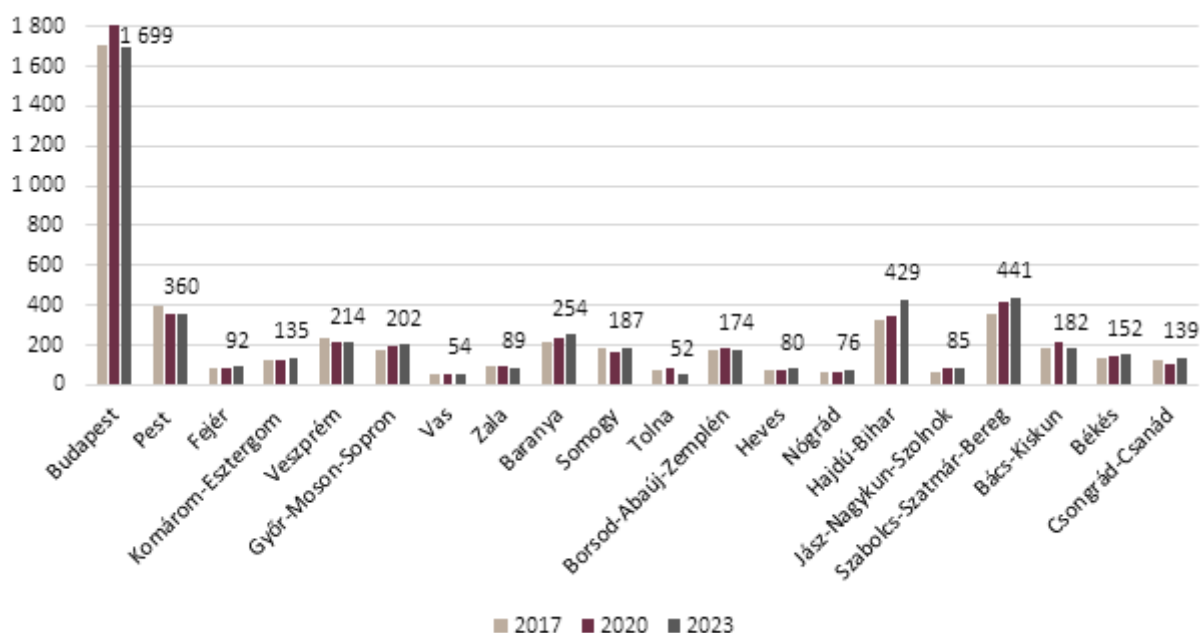

Forrás: KSH Statinfo, <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/QueryServlet?ha=FM1Bo2>

harmada a fővárosban található,⁴⁵ a hátrányos helyzetű régiók és vármegyék ellátottsága évek óta elmarad a jelentkező szükségletek mértékétől (20. ábra).

20. ábra.

Az átmeneti gondozásban engedélyezett férőhelyek száma (vár)megyék szerint, 2017, 2020, 2023, fő

Forrás: KSH STADAT, https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0066.html

Az úgynevezett esélyenövelő szolgáltatásokból – Biztos Kezdet Gyerekházak és tanodák – jelenleg típusonként 180 működik, alapvetően a leghátrányosabb helyzetű településeken. A Biztos Kezdet Gyerekházak – cél-

⁴⁵ KSH STADAT, https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0066.html

zott, hiánypótló szolgáltatásként – a 0–2 éves gyerekek képességfejlesztését, a szülői szerepek támogatását és a helyi közösségek fejlesztését célozzák. A tanodák – lassan harminc éve – a közoktatás diszfunkcionális működésére reagálva jöttek létre. Amennyiben a közoktatás ellátná a feladatait, ez a szolgáltatás funkcióját vesztené, azonban ennek előfeltétele az oktatási rendszer központi fejlesztése, aminek jelei jelenleg nem láthatóak.

Az igénybevétel lényegében állandó szinten áll, a Biztos Kezdet Gyerekházakat éves szinten megközelítőleg 2500 0–2 éves gyerek és családja, a tanodákat kisebb ingadozások mellett átlagosan 5500 közoktatásban részt vevő tanuló veszi igénybe. Az előbbi esetben ez 2200 családot, a tanodák esetében 3800 családot jelent.⁴⁶ Mindkét szolgáltatás esetében elmondható, hogy hatásuk az elérhetőség korlátozottsága és az igénybevétel alacsony szintje következtében kevésbé tud hozzájárulni a problémák enyhítéséhez.

A gyermekvédelmi szakellátásban⁴⁷ tapasztalható tendenciák is felhívják a figyelmet az alapellátás diszfunkcióira. A szakellátásba kerülő gyerekek száma az elmúlt évtizedben nőtt. Ez a növekedés is a területi egyenlőtlenségeknek megfelelően alakul, a jobb helyzetű régiókban stagnál vagy csökken a családjukból kiemelt gyerekek száma, a kedvezőtlenebb helyzetűekben viszont jelentős mértékben nő. Mindez vélhetően nem független a rendelkezésre álló szolgáltatások körétől, színvonalától.

A leghátrányosabb helyzetű járásokban és településeken megvalósuló projektek csak abban az esetben lennének hatékonyak, ha nem párhuzamos szolgáltatásokat hoznának létre, hanem a helyi önkormányzati ellátásokat fejlesztenék, erősítenék. A jelenleg folyó projektek azonban inkább arra jók, hogy az állam „lelkiismeretén” enyhítsenek, lényegében az állami felelősségvállalás „letudását” jelentik, a nagy rendszerek fejlesztése helyett.

„[...] meggyőződésünk, hogy a jelenlegi helyzetből a közös felelősség erősítése és a közös források bővítése hozhat kiutat. A cél a közös nagy rendszerek erősítése az egészségügyi ellátásban, a nevelés, oktatás és képzés intézményeiben, a gyermekeket és családokat segítő alapszolgáltatások és szakszolgáltatások rendszereiben. A szegregáció csak akkor enyhíthető, ha minden intézmény és minden szolgálat elég vonzó ahhoz, hogy azt mindenki igénybe vegye” (Ferge et al. 2006:83).

A CIGÁNYSÁG, A CIGÁNY GYEREKEK ÉS FIATALOK HELYZETÉNEK NÉHÁNY JELLEMZŐJE

Eddig nem érintettük külön a magyarországi roma népességet, amely sok szempontból egyértelműen a legveszélyeztetettebb, leginkább marginalizált csoport. Helyzetük javítását a Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program horizontális prioritásként kezeli. Ebben a részben – nagyjából a korábban érintett területeknek megfelelően – röviden összefoglaljuk, kiemeljük a cigányság, illetve a roma gyerekek és fiatalok helyzetének főbb jellemzőit.

„A társadalmi exklúzió sokféle formáját szenved el a félmillió cigányság. A szegénységen, anyagi ellehetetlenülésen, a gyerekek civilizált világához nem méltó esélytelenségén túl az etnikai diszkrimináció ezer formája sújtja őket” (Ferge 2000:45). A magyarországi cigányság helyzete közel 25 évvel később sem jobb. Néhány, az elemzésben is érintett területen, a roma népesség mutatói javultak, ugyanakkor a többségi társadalomtól való leszakadásuk nem vagy alig mérséklődött, a roma gyerekek életesélyei összességében nem erősödtek.

⁴⁶ Forrás: KSH STADAT https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0010.html

⁴⁷ Jelen írásban a gyermekjóléti alapellátásokkal foglalkozunk részletesebben, a szakellátás kérdéseivel nem.

A jövedelmi szegénységi ráta a 2014 és 2020 közötti időszakban a roma népesség körében nagyobb mértékben csökkent, mint a nem roma és a teljes népességben. Az utolsó két adatév között azonban ismét nőttek a szegénységi arányok, így 2023-ban a cigányság több mint 40%-a élt jövedelmi szegénységben, ami háromszor magasabb a nem roma, illetve a teljes népesség szegénységi arányánál (11. táblázat). Az öt hátrányos helyzetű járásban a gyerekes háztartások szegénységi rátája kismértékben emelkedett 2014 és 2023 között. A roma háztartások körében csökkent a szegénység, miközben a nem roma családokban nőtt, de az előbbieknek így is több, mint 60%-a élt jövedelmi szegénységben 2023-ban (10. táblázat).

10. táblázat. Szegénységi ráták* alakulása országosan és az 5 LHH járásban, roma/nem roma, 2014–2023, %

	2014	2017	2020	2023
Ország, népesség				
roma	63,6	40,9	36,4	41,9
nem roma	13,7	12,1	11,9	14,0
teljes népesség	14,9	12,8	12,6	14,7
Öt LHH járás, gyerekes háztartások				
roma	76,1			61,2
nem roma	36,1			46,1
összes háztartás	47,5			52,3

Forrás: KSH STADAT https://www.ksh.hu/stadat_files/ele/hu/ele0035.html 5 LHH járási adatfelvétel (23014, 2023)

* Megjegyzés: A medián ekvivalens jövedelem 60%-ánál alacsonyabb jövedelemmel rendelkező háztartásokban élő személyek aránya (KSH).

A KSH adatai szerint a 15–64 év közötti roma népesség foglalkoztatási rátája közel 30 százalékponttal marad el a nem roma népességben mért foglalkoztatási aránytól (2022-ben mindössze 47%), és a különbség 2014 óta nem csökkent. Ráadásul, amíg a nem romák esetében a közfoglalkoztatásnak nincs vagy alig van szerepe a foglalkoztatottság növekedésében, addig a közfoglalkoztatás nélküli roma foglalkoztatási arány csak 43% volt 2022-ben (2014-hez képest történt javulás; akkor 11 százalékpont volt a különbség a közfoglalkoztatás nélkül és azzal együtt számolt foglalkoztatási ráta között) (21. ábra). 2022-ben a 18–59 éves roma népesség közel ötöde (19%), a nem romák 4%-a élt foglalkoztatott nélküli háztartásban; az inaktívak aránya az előbbiek esetében 45%, utóbbiak körében 33% volt. A munkanélküliség terén szintén szembetűnő a különbség, 2022-ben a 15–74 éves romák közel 18%-a, a nem romák alig több mint 3%-a volt munkanélküli.⁴⁸

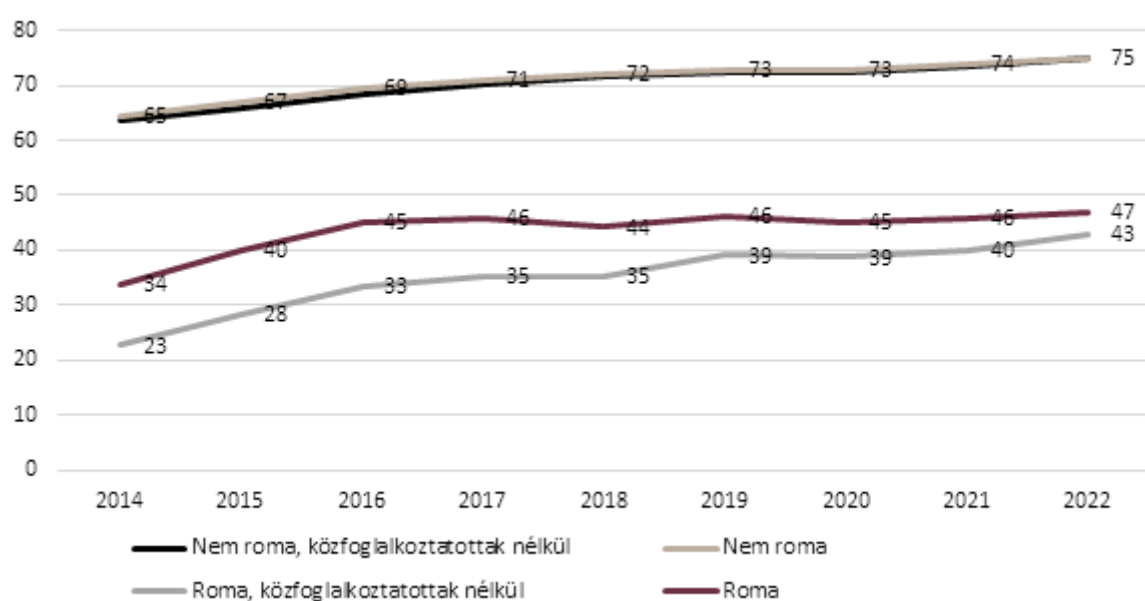
A roma népesség társadalmi-gazdasági hátrányainak, valamint a diszfunkcionális, szegregáló iskolarendszernek, a 16 éves korig tartó tankötelezettségnek a következménye a roma fiatalok súlyos leszakadása és jövőbeni esélytelensége. A nem dolgozó, nem tanuló 15–24 évesek aránya a roma fiatalok között 42%, szemben a 8%-os nem roma aránnyal. A 18–24 év közötti roma népesség közel kétharmada (64%) korai iskolaelhagyó, vagyis legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezik, és nem vesz részt képzésben, oktatásban; a nem romák esetében 9% az arány.⁴⁹ Könnyen belátható, hogy a roma fiatalok túlnyomó többségének így nincs vagy alig van esélye a továbbtanulásra, a jó munkára, a társadalmi integrációra, végső soron arra, hogy jobb életet éljen.

48 Forrás: KSH <https://ksh.hu/s/kiadvanyok/fenntarthato-fejlodes-indikatorai-2023/4-2-sdg-8>

49 Forrás: KSH <https://ksh.hu/s/kiadvanyok/fenntarthato-fejlodes-indikatorai-2023/4-2-sdg-8>

21. ábra.

A roma és a nem roma népesség foglalkoztatási rátái a 15–64 éves népesség körében, 2014–2022, (%)

Forrás: KSH <https://ksh.hu/s/kiadvanyok/fenntarthato-fejlodes-indikatorai-2023/4-2-sdg-8>

Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének (FRA) 2021-es vizsgálata szerint Magyarországon a roma népesség 37%-a élt lakhatási deprivációban, ami egyrészt jelentős javulás a 2016-os állapothoz képest (63%), másrészt így is jóval magasabb a teljes népességben mért aránynál (24%). 2021-ben a cigányok 17%-a élt olyan lakásban, ahová nem volt bevezetve a víz; ez kilencszer magasabb a teljes népességre jellemző aránynál (2%). A lakásminőség, a lakásdepriváció egy másik mutatója, a túlszűfolttság terén szintén szembetűnő a különbség: 2021-ben a roma emberek több mint 90%-a, a teljes népesség 20%-a élt túlszűfolt lakásokban (FRA 2022:52). Tudható az is, hogy a lakóhelyi szegregáció, a súlyos térbeli és társadalmi kirekesztődés jórészt a cigányságot érinti Magyarországon. A szegregált lakóközösségek pedig minden kutatás és tapasztalat szerint szélsőségesen rossz lakáskörülményeket jelent, ahol gyakran hiányoznak az emberhez méltó lakhatás legelemibb feltételei is.

ÖSSZEGZÉS HELYETT

„A szegénység a társadalmi struktúra és egyenlőtlenség eleme. Érdemleges, tartós eredmény sem tüneti kezeléssel, sem egyes – mégoly fontos – elemek kiemelt javításával nem érhető el. [...] A gyermekek esélyeinek növelése és a gyermekszegénység visszaszorítása a társadalom, az állami és önkormányzati szervek, valamint a civil szerveződések közös érdeke, feladata és felelőssége” (Legyen jobb... 2007).

A fentiekben áttekintett területeken az országos adatok több esetben javulást mutatnak, de mindez nem jellemző, ha a jövedelmi helyzetre vonatkozó vagy a területi-települési egyenlőtlenségek metszetében vizsgáljuk az adatokat.

A vizsgált leghátrányosabb helyzetű területeken, illetve a szegregátumban élő gyerekes családok szegénységi kockázata nőtt az elmúlt években. A szegénységből való kilépésük esélyei romlottak. Ebben meghatározó szerepe van a családtámogatási rendszer átalakításának, a mindenki által – így a munkajövedelemmel nem

vagy csupán alacsony munkajövedelemmel rendelkezők által is – igénybe vehető hagyományos ellátások (anyasági támogatás, családi pótlék, gyes) 16 éve változatlan színvonalának és így jelentős értékvesztésének. Ugyanezek a tendenciák jelennek meg a foglalkoztatás területén is: a javuló ráták elfedik, hogy a hátrányos helyzetű régiókban (és különösképpen a szegregátumokban) a munkához jutás továbbra sem egyszerű, a munka gyakran az alacsonyan bérezett közmunkát vagy a bizonytalan és ellátásokra nem jogosító alkalmi/feketemunkát jelenti. A gyerekes családok, a gyerekek életkörülményei az esetleges javulások ellenére sem megnyugtatóak, az újra emelkedő csecsemőhalandóság, a koraszülések és a kis súllyal született csecsemők arányának magas értékei, az alapvető komfortot nélkülöző, víz és WC nélküli lakások magas aránya nem ad elegendő esélyt a szegénységben felnövő gyerekek optimális fejlődéséhez. A gyermekek szempontjából kulcsfontosságú oktatás feltételei minden területen mélyrepülésben vannak. Az alacsony tudásszint, a növekvő szegregáció, az iskolaelhagyás folyamatos emelkedése bebetonozza a szegénységből való kitörés lehetetlenségét.

A gyermekes családoknak szakmai segítséget nyújtó gyermekjóléti alapellátások hozzáférhetőségének, kapacitásainak növelése – a napközbeni gondozás kivételével – elmaradt. A gyermekjóléti rendszer intézményeinek és szolgáltatásainak fejlesztése helyett projektek keretében létrehozott, rövidebb-hosszabb ideig működtetett párhuzamos szolgáltatórendszer alakul ki az érintett településeken.

Ezek a fentiekben tárgyalt területek – anyagi biztonság, beleértve a lakhatás biztonságát is, a foglalkoztatás, a színvonalas, szegregációmentes oktatás, a mindenki által elérhető magas színvonalú foglalkoztatás, az egészség és a szolgáltatások kérdései lényegében lefedik a 2007-ben elfogadott és jelenleg is hatályos „Legyen jobb a gyermekeknek, 2007–2032” országgyűlési stratégiában megfogalmazott beavatkozási területeket.⁵⁰

A Ferge Zsuzsa vezetésével kidolgozott Gyerekszegénység Elleni Nemzeti Program (2005–2011) alapján készült országgyűlési határozat, illetve a munka során készült számos dokumentum foglalkozik azokkal az alapelvekkel és horizontálisan érvényesítendő prioritásokkal, amelyek a gyerekszegénység csökkentését, felszámolását célzó programok sikeréhez szükségesek.

Az elmúlt évtized áttekintett folyamatai, az ebben az időszakban történt jogszabálmódosítások, valamint az intézményi, szolgáltatási változások a stratégiában megfogalmazott alapelvek és horizontális prioritások figyelmen kívül hagyásáról tanúskodnak.

Ezek közül a fentiekben áttekintett területek esetében a méltányosságra, a források elosztásának igazságosságára, a hatékonyságra és hatásosságra, a területi egyenlőtlenségek csökkentésére, valamint a nagy rendszerek erősítésére, a szegregáció csökkentésére irányulóak jelennek meg hangsúlyosan. A területi egyenlőtlenségek csökkentésének említése viszonylag gyakori a különböző kormányzati dokumentumokban, a tények viszont azt bizonyítják, hogy ez általában megmarad a deklaráció szintjén. A többi feljebb sorolt alapelv és prioritás viszont vagy nem szerepelnek napjaink – társadalmat megosztó, szolgáltatásokkal, ellátásokkal motiválás helyett inkább szankciókkal szabályozó – kormányzati jóléti politikáinak szótárában, vagy új, a társadalom minden tagjának jólétére, az egyenlőtlenségek csökkentésére, a szegénység megelőzésére irányuló szociálpolitikában nem értelmezhető jelentést⁵¹ kaptak.

⁵⁰ A stratégia több éven keresztül az Európai Unió programjához kapcsolódó Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia részeként jelent meg, az MNTFS teljesítette az országgyűlési stratégia jelentési kötelezettségét is. Az utolsó dokumentum már előzményként említi, MNTFS 2030, <https://socialisportal.hu/wp-content/uploads/2023/03/MNTFS2030.pdf>

⁵¹ Lásd pl. a „szeretetteljes szegregáció” vagy a „gondoskodáspolitiká” kifejezéseket, megnevezéseket.

Jelen tanulmány szerzői mindhárman részt vettünk a Ferge Zsuzsa által vezetett program munkáiban, kutatásaiban, valamint a kistérségi megvalósítási kísérlet öt éven át tartó működtetésében. A program során szerzett tapasztalatok, az arra vonatkozó elemzések, valamint néhány kistérségi/járási projekt további működtetésének ismerete alapján, az akkori (2005–2011) gyerekesély program célkitűzéseit, programját, alapelveit és prioritásait változatlanul meghatározónak tartjuk/tartanánk egy hatékony, a gyermekszegénységet csökkentő, a gyerekek esélyeit növelő kormányzati programban.

„A gyermekszegénység jelentős mértékű csökkentése, a gyermekek teljes társadalmi integrációja több évtizedes, folyamatos erőfeszítéseket igényel. A program megvalósulásának csak akkor lehet esélye, ha az összefüggő, egy irányba tartó, egymásra épülő részfeladatok, lépések és intézkedések rendszerű változásokat képesek generálni a gazdasági, társadalmi, politikai és közszolgálati rendszerben” (Legyen jobb... 2007).

HIVATKOZÁSOK

- Az Európai Parlament 2021. január 21-i állásfoglalása a mindenki számára elérhető tisztességes és megfizethető lakhatásról. Elérhető: 2019/2187(INI)) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0020_HU.html [Letöltve: 2025-09-15].
- Darvas Á. – Ferge Zs. (2013) A gyerekprogram kistérségi szerveződése In Czibere I. – Kovách I. (szerk.) *Fejlesztéspolitika – Vidékfejlesztés*. Debrecen: Egyetemi, 248–273.
- Bass L. (szerk.) (2012) *Az ötödik év után. Egy félbeszakadt akciókutatás története, 2006–2011*. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület.
- Bíró A. – Hajdu, T. – Kertesi, G. – Prinz, D. (2021) Life expectancy inequalities in Hungary over 25 years: The role of avoidable deaths. *Population Studies*, 75(3), 443–455. <https://doi.org/10.1080/00324728.2021.1877332>
- Bíró-Nagy A. – Molnár K. – Szászi Á. – Varga A. (2023) *Mit kíván a magyar nemzet? Problémák és remények Magyarországon 2023-ban*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung – Policy Solutions, Elérhető: https://www.policysolutions.hu/userfiles/elementes/358/policy_solutions_mit_kivan_a_magyar_nemzet_2023.pdf [Letöltve: 2025-09-15].
- Czirfusz M. (2024) Lakáspolitikák és költségvetési kiadások. In Lukács Gy. (szerk.) *Éves jelentés a lakhatási szegénységről*. Budapest: Habitat for Humanity Magyarország, 27–39. Elérhető: https://habitat.hu/sites/lakhatasi-jelentes-2024/wp-content/uploads/sites/15/2024/11/Habitat_EvesJelentes2024_241126.pdf [Letöltve: 2025-09-15].
- Csanádi G. – Ladányi J. – Gerő Zs. (1978) Az általános iskolai rendszer belső rétegződése és a kisegítő iskolák. *Valóság*, 6, 30–44.
- Ferge Zs. (1989) *A negyedik út. A társadalompolitika esélyei*. Budapest: KJK.
- Ferge Zs. (2000) A társadalom pereme és az emberi méltóság. *Esély*, 10(1), 42–48.
- Ferge Zs. (2005) *Ellenálló egyenlőtlenségek. A mai egyenlőtlenségek természetrajzához*. Budapest: ELTE TáTK.
- Ferge Zs. (2008) Hogyan jutottam el a szociálpolitikához? *Hevenyészett önéletrajzi jegyzetek*. Elérhető: http://www.fszek.hu/szociologia/szsza/elet_ferge.html [Letöltve: 2025-09-15].
- Ferge Zs. (2016) Lehet-e törvényekkel csökkenteni a gyerekek tanulási esélyeinek egyenlőtlenségeit? In Fehérvári A. – Juhász E. – Kiss V. Á. – Kozma T. (szerk.) *Oktatás és fenntarthatóság*. Budapest: Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete (HERA), 141–170.
- Ferge Zs. (2017) *Társadalom és szociálpolitika, Magyarország, 1990–2015*. Budapest: Osiris.
- Ferge Zs. – Darvas Á. (2012) *Civil jelentés a gyerekesélyekről*. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület.
- Ferge Zs. – Darvas Á. (2013) *Gyerekesélyprogramok kistérségi alkalmazása – a gyakorlat dilemmái és tanulságai*. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület.
- Ferge Zs. – Darvas Á. – Farkas Zs. – Tausz K. – Várnai Gy. (2006) Gyermekszegénység elleni Nemzeti Program. Rövid Program. *Esély*, 17(2), 71–108.
- FRA (European Union Agency for Fundamental Rights) (2022) Roma in 10 European Countries. Main results. Roma survey 2021. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2811/857219 TK-01-22-055-EN-C>
- Hajdu T. – Kertesi G. (2021) *Statisztikai jelentés a gyermekegészség állapotáról Magyarországon a 21. század második évtizedében*. Budapest: Közgazdaság-Tudományi Intézet, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont.
- Hermann Z. – Kertesi G. – Varga J. (2024) A teszteredmények társadalmi egyenlőtlensége és az általános iskolai szegregáció. *Közgazdasági Szemle*, 71(4), 353–378.
- Kramarics Sz. (2024) A bankok mint a magyar családpolitikai rendszer kulcsszereplői. Népesedési Kutatások Alapítvány rendezvény-sorozata, előadás. Budapest, 2024. március 11.
- KSH (2017) Koraszülöttek és kis súlyú újszülöttek Magyarországon. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/koraszul16.pdf> [Letöltve: 2025-09-15].
- KSH (2019) Csecsemőhalálozás. *Statisztikai Tükör*, február 22. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/csecsemohalalozas.pdf> [Letöltve: 2025-09-15].
- Lukács Gy. (2024) A lakhatási szegénység – számokban. In Lukács Gy. (szerk.) *Éves jelentés a lakhatási szegénységről*. Budapest: Habitat for Humanity Magyarország, 9–25.
- Makay Zs. (2019) Fiatalok gyermekvállalás Magyarországon. *KORFA*, 19(1), 1–4. Elérhető: <https://demografia.hu/kiadvanyokononline/index.php/korfa/article/download/2763/2669/2671> [Letöltve: 2025-09-15].
- Szabó L. – Boros J. – Fábián I. – Kapitány B. – Kopcsó K. – Ökrös F. – Spéder Zs. – Veroszta Zs. (2023) *Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat*. Másfél éves kutatási szakasz. Technikai riport. Kutatási Jelentések, 109. sz. Budapest: KSH Népeségstudományi Kutatóintézet.

- Szalma I. – Takács J. (2022) *Családszociológiai mozaik*, Szociológiai Tudástár, 13., Debrecen: Egyetemi.
- Tausz K. (2017) Segélyezés. In Ferge Zs. (szerk.) *Társadalom és szociálpolitika, Magyarország, 1990–2015*. Budapest: Osiris, 310–337.
- Tátrai A. – Gábos A. (2025) Kutatói aggodalmak az EU-SILC magyarországi jövedelemadataival kapcsolatban. *VálaszOnline*, 04.01. Elérhető: <https://www.valaszonline.hu/2025/04/01/eu-silc-magyarorszag-i-jovedelemadok-kutato-i-elemzes/> [Letöltve: 2025-09-15].
- Tátrai A. – Gábos A. – Huszár Á. – Krekó J. – Tomka Zs. (2025) Rendszerszintű adatminőségi problémák az EU-SILC magyar jövedelmi adataiban (2014–2023). *VálaszOnline*, 06.03. Elérhető: <https://www.valaszonline.hu/2025/06/03/eu-silc-magyar-jovedelmi-adatok-minosegi-problema-k-tanulmany/> [Letöltve: 2025-09-15].
- Téglási A. (2011) A szociális állam „erodálása” vagy megmentése? – avagy a szociális biztonság az új Alaptörvényben. *Jogelméleti Szemle*, 12(4), 1–7.
- Tóth I. Gy. (2013) Jövedelemeloszlás 2009–2012 között. In Szívós P. – Tóth I. Gy. (szerk.) *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban*. TÁRKI Monitor Jelentések. Budapest: TÁRKI, 9–36.
- Varga J. (szerk.) (2022) A közoktatás indikátorrendszere 2021. Budapest: Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaság-tudományi Intézet.
- Varga J. (szerk.) (2024) A közoktatás indikátorrendszere 2023. Budapest: Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaság-tudományi Intézet.

HIVATKOZOTT JOGSZABÁLYOK

1949. évi XX. törvény, a Magyar Köztársaság Alkotmánya.
- 42/2000. (XI. 8.) AB határozat a szociális biztonsághoz való jogról és a lakhatáshoz való jogról.
- 9/1990. (IV. 25.) AB határozat a magánszemélyek jövedelemadójáról szóló 1989. XLV. tv. 34. § (3) a) és b) pontjában foglalt rendelkezések megsemmisítésére irányuló kérelem elutasításáról.
- 47/2007. (V. 31.) OGY határozat a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégiáról, 2007–2032.